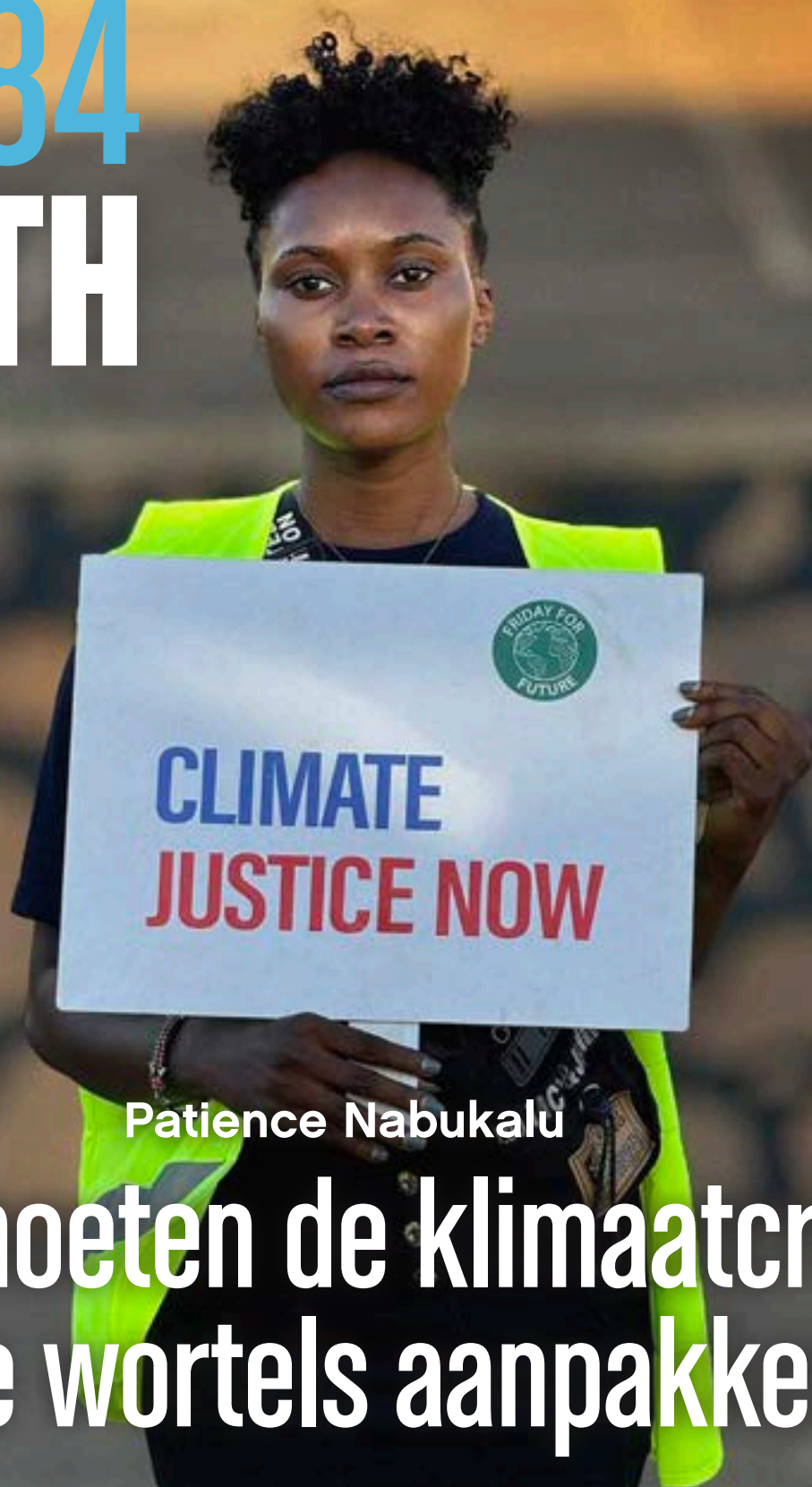

DOWN TO #84 EARTH

Uitgave Vereniging Milieudefensie
Friends of the Earth Netherlands
Jaargang 15 / augustus 2024

Eerste hulp bij
klimaatontkenning

Protesteren op het
ritme van de drum

Patience Nabukalu

“We moeten de klimaatcrisis
bij de wortels aanpakken”

8

Giftige bloei

In de jaren tachtig trokken Nederlandse bloemenboeren naar Kenia, aangetrokken door goedkope arbeid en coulante milieuregels. Het Naivashameer raakte ernstig vervuild en de mensen worden uitgebuit.

12

Nee tegen uraniummijnen

Kernenergie een duurzame oplossing? Traditional Owners in Australië willen in ieder geval geen mijnbouw meer in hun gebied.

16

Oliepijpleiding in Oost-Afrika

Ook in Afrika moet olie in de grond blijven zitten, zegt activist Patience Nabukalu. Voor het klimaat én de mensen in Oeganda en Tanzania.

26

Het ritme van protesten

Iedereen die wel eens meeloopt in een demonstratie, weet: met een drumband komt de stemming er pas goed in. Maar muziek doet veel meer voor een protest.

32

Ontkomen aan de fabeltjesfuik

Hoe herken je klimaat-desinformatie? Onderzoeker Mario Veen sprak met *flat earthers* en ontdekte: klimaatontkenners gebruiken dezelfde patronen.

38

Landbouwvernieuwers

Op Abdij het Park wordt al sinds de vroege middeleeuwen geboerd. De paar monniken die er nog wonen, kozen voor bioboeren. "Een oogst is geen gegeven, maar een gift."

15/35/46 In actie/groene gastadressen

Bij deze drie mensen kun je overnachten met een zo klein mogelijke ecologische voetafdruk. Christine Moraal stelt haar huis open voor fietsende en wandelende reizigers via stichting Vrienden op de Fiets. Hanneke Tees verwelkomt reizigers via Welcome To My Garden in haar achtertuin, waar ze een tentje op mogen zetten. En Rob Holthuijsen verduurzaamt en beschermt zijn Natuurkampeerterrein.

En verder

- 04 In beeld: Kameroen
- 07 Kort nieuws & Schot
- 20 Doe het lekker zelf: Je eigen deo maken
- 22 Bondgenoten: MijnStadstuin
- 31 Column Mounir Samuel: Blaren van de zee
- 36 Kalloe leest: Woorden zaaien, dromen oogsten
- 37 Cultuurtips
- 43 Wisselcolumn: Lawrence Cheuk
- 44 Samen eten: Van Tuin tot Bord
- 47 Brieven & Bijlo's lijstje

Colofon

Down to Earth

Nummer 84, augustus 2024
Down to Earth is een uitgave van Vereniging Milieudefensie. Het wordt gemaakt op basis van een onafhankelijk redactiestatuut. De artikelen geven niet noodzakelijk het standpunt van Milieudefensie weer.

Contact

Postbus 19199
1000GD Amsterdam
020 626 26 20
redactie@downtoearthmagazine.nl
www.downtoearthmagazine.nl

Redactie

Carolien Ceton (hoofdredacteur)
Esmee de Gooyer (redacteur)

Medewerkers

Marel van Andel, Vincent Bijlo, Michiel Bussink, Lawrence Cheuk, Robert Elsing, Caya Forman, Radjan Hanoeman, Anne Havelaar, Liza Jansen, Toon Lambrechts, Mirjam van der Linden, Mounir Samuel, Bas van der Schot, P  p   Smit, Hilde Wijnen, Marije Wilmink.

Redactieraad

Marlijn Dingshof, Karen van den Einde, Erica Meijers

Art-direction en vormgeving

Curve Mags and More
www.curve.nl

Druk

Moderna Printing
Gedrukt op 100% kringlooppapier.

Abonnement

Minimaal   35 per jaar voor zes nummers. Je bent dan ook lid van Milieudefensie.

Wijzigen kan bij de Servicelijn

service@milieudefensie.nl of 020 626 26 20, ma t/m do tijdens kantooruren.
Opzeggen kan via 020 205 14 21, ma t/m vr tijdens kantooruren.

Coverbeeld

Patience Nabukalu
Foto is aangepast om het passend op de cover te krijgen.

Commentaar/Ceton

Een zee van tijd

Ik heb een appelboom. Een hele grote appelboom. Sinds ik die boom heb, inclusief bijbehorende tuin, snap ik waarom mensen ooit half- en laagstam fruit zijn gaan telen. Mijn langste ladder komt net halverwege de stam en de appeltjes, ja, die hangen in de toppen van de takken fijn in de zon, buiten mijn bereik. Wie daar wel goed bij kunnen: halsbandparkieten. Ze nemen hapjes, liefst van iedere appel   n. Voor de aangevreten appels ligt, als ze eenmaal op de grond zijn gevallen, een leger slakken klaar voor de aanval.

Ik had me erg op deze zomer verheugd. Voor mij geen schoolvakantieschema's meer, ik ben dit jaar twee hele zomermaanden – een zee van tijd! – thuis in Amsterdam. Zo veel plekken waar ik altijd al naartoe wilde, zo veel tijd om dat eindelijk allemaal eens te doen. Om te beginnen: chillen in die tuin natuurlijk. En nu eens niet koortsachtig composthopen ompit-ten maar een heel boek in   n ruk uitlezen, in de schaduw van mijn appelvriend. Aan het eind van een zweterige dag zwemmen in de een of andere gracht. Een weekend

wandelen en onderweg te gast zijn bij Vrienden op de Fiets (p 15). De straat op en demonstraties opluisteren met muziek, zo vaak ik maar wil (p 26)! Naar Den Haag, voor weer een A12-blokkade. Of mee met Patience Nabukalu naar TotalEnergies, om te protesteren tegen de Oost-Afrikaanse oliepijpleiding (p 16). Ik kan meelopen met de Pride Walk, sterker nog, ik ben deze zomer de hele Pride-maand in Amsterdam!

Maar wacht even, *reality check*: als je geen vakantie hebt, moet je dus gewoon wer-

ken. Er moeten alsm  ar dingen af, dit blad bijvoorbeeld. Mijn zee van tijd verschrompelt, het is *fake* tijd waarmee ik mezelf rijk heb gerekend. Ik chill niet in de tuin, ik sjees van hot naar her. Wat wilde ik ook alweer echt?

Een appelboom. Misschien wil FFG'er Teske wel komen rapen (p 25), als al die appels straks op de grond liggen. Die parkietenhapjes snijden we er zo uit. Dat wordt heerlijke appelmoes, strakjes, als het gelukkig weer herfst is. ■

Carolien Ceton, hoofdredacteur

Arbeiders op een Socfin palmolieplantage in de buurt van Apouh, Kameroen. Bolloré bezit bijna 40 procent van de aandelen van Socfin.

De Ethische Raad van het Noorse Pensioenfonds, een van de grootste fondsen ter wereld, deed een vernietigende uitspraak over de Franse multinational Bolloré. Milieudefensie bestookte het fonds de afgelopen jaren regelmatig met informatie over mensenrechtenschendingen op de palmolieplantages van Bolloré in West Afrika. Na eigen onderzoek beveelt de Raad nu aan het bedrijf uit te sluiten van investeringen vanwege ernstige en structurele mensenrechtenschendingen zoals seksueel geweld tegen vrouwen en arbeidsrechtsovertredingen op de plantages in Kameroen. De hoogste tijd dat ook Nederlandse financiers, zoals pensioenfondsen ABP en ING, de aanbeveling opvolgen. ■

KOM NAAR DE CAMPAGNEMIDDAG!

28 SEPTEMBER

📍 HET HUIS UTRECHT
🕒 13:00 - 17:00 UUR

Ontdek hoe je kan bijdragen aan...

- De spannende actieweek rondom de uitspraak van het hoger beroep tegen Shell op 12 november
- De nieuwe focus op grote vervuilers binnen de voedselindustrie en hoe we die samen gaan aanpakken
- De start van de rechtszaak tegen ING
- De nieuwe partycrash plannen na het aandeelhouderseizoen

Scan de QR of ga naar:
milieudefensie.nl/campagnedag

MELD JE AAN!

Schot

ontdekt. Koraal staat onder hoge druk door de opwarming van de oceanen door klimaatverandering. De onderzoekers spreken daarom van een "sprankje hoop".

Just Stop Oil

Vijf activisten van Just Stop Oil zijn veroordeeld tot gevangenisstraffen van 4 tot 5 jaar voor het plannen van een verkeersopstopping op de ringweg van Londen. Het zijn de hoogste straffen die ooit in het VK zijn opgelegd voor geweldloze overtredingen. De groep noemt de vonnissen "een obscene perversie van gerechtigheid", uitgesproken voor "niets meer dan het bijwonen van een Zoom-overleg".

Tata Steel

De natuurvergunning van Tata Steel voor een 'kunst-duin', bedoeld als opslag voor staalslakken, is vernietigd door de rechtbank. Stichting Duinbehoud had beroep aangetekend op de verstrekking vanwege risico's op vervuiling van de bodem door chroom-6.

dat de Atlantic Meridional Overturning Circulation, ofwel Amoc, die tekenen pas rond 2100 zou vertonen. De golfstroom voorziet onder andere Noord-Europa van warm water, en dus warm weer. Als Amoc uitvalt, wordt het hier veel kouder. Hij kan pas weer herstellen na zo'n 1000 jaar.

Amoc

Er zijn al signalen dat de warme golfstroom aan het instorten is, melden wetenschappers. De klimaatmodellen voorspelden

Koraal

Er zijn koralen die zich kunnen aanpassen aan extreem warm zeewater van meer dan 30 graden, hebben onderzoekers

Boomschors

Microben in boomschors verwijderen methaan uit de atmosfeer, ontdekten wetenschappers. Ze noemen het een "essentiële service voor het klimaat" waarmee bomen ons helpen broeikasgassen te verminderen. Methaan is verantwoordelijk voor 30 procent van de opwarming van de aarde.

Lithium uit Servië

Servië wil autobouwers Mercedes-Benz, Volkswagen en Stellantis de

Kort nieuws

mogelijkheid geven om lithium te kopen uit een groot lithiumproject dat in het land ontwikkeld wordt. Stellantis is in Nederland gevestigd en het moederbedrijf van onder meer Fiat, Peugeot en Opel. Volgens milieuvrijwilligers, die vaak protesteren tegen de mijn, veroorzaakt die vervuiling van grond, water en lucht.

Schiphol

Schiphol heeft in 2008 30 duizend euro betaald aan het OM om een strafzaak voor het overtreden van milieuregels te seponeren, meldt *De Telegraaf*. Het ging om vervuiling door duizenden liters blusschuim met PFAS. Dergelijke deals om strafzaken af te doen zijn niet ongebruikelijk, maar deze is opvallend omdat Schiphol steeds heeft benadrukt dat ze geen schuld had aan het incident.

Vogelgriep en hitte

De extreme hitte kan een cruciale factor zijn geweest in de grootste uitbraak van vogelgriep onder mensen. Het ging om medewerkers van pluimveehouderijen in de VS waar vogelgriep was vastgesteld. Bij hoge temperaturen wordt het moeilijk om beschermingsmaterialen zoals maskers en veiligheidsbrillen correct te dragen. ■

In samenwerking met Milieudefensie

RE NATURE
festival_voor_kunst_en_natuur

21/22
SEPT

Ruigoord
Amsterdam

Teken nu het burgerinitiatief

Burgerinitiatief Afscheid van Fossiel
Samen dwingen we de Tweede Kamer tot actie voor een fossielvrije toekomst!

Teken op afscheidvanfossiel.nl

De keerzijde van de Keniaanse sierteelt

De bloemenkwekerij is een groeiende branche in Kenia. Terwijl de inkomsten vooral naar Nederlandse bedrijven vloeien, lijden de natuur en de mensen die er werken onder gifstoffen en uitbuiting.

TEKST: LIZA JANSEN BEELD: KATE STANWORTH

Elke werkdag wordt Mary in de ochtendschemering met de bus opgehaald, samen met tientallen andere arbeiders. De bus zet ze af bij de bloemenkassen rondom het Naivashameer. Wanneer ze bij de poort aankomen, staat een drietal beveiligers op hen te wachten. Veel van de kassen achter de hekken zijn van Nederlandse bedrijven en hun onderaannemers. Hier worden bloemen geschikt, geknipt en klaargemaakt voor de export naar Europa.

Mary's dorp is eigenlijk, net als veel andere dorpen in de omgeving van de

kassen, een informele nederzetting van een handvol huisjes met golfplaten daken. De dorpen steken schril af tegen de industriële, glazen bloemenkassen en de verderop gelegen landhuizen, waar de eigenaren en bedrijfsleiders van de bloemenbedrijven wonen. De huizen kijken uit op dobberende nijlpaarden en flamingo's: het aangrenzende Naivashameer is een natuurgebied – en een belangrijke toeristische trekpleister.

Uit alle hoeken van het land zijn Kenianen hierheen verhuisd. Zo ook Mary, die opgroeide in het noorden en via via hoorde over werk in de kassen. "Mijn

salaris is al jaren hetzelfde", vertelt Mary, die niet met haar echte naam in de media wil. "Terwijl de kosten van ons levensonderhoud flink zijn gestegen de afgelopen jaren." Ze zegt nét rond te kunnen komen. "Mijn dochter kan naar school en ik kan het uniform betalen. Maar mijn vriendin Unis, een alleenstaande moeder van drie, redt dat niet. Sinds dit jaar kan ze het schoolgeld voor haar drie kinderen niet meer ophoesten." De beveiligers van de kassen controleren de tassen van Mary en haar collega's op sigaretten, alcohol en wapens. Telefoons moeten worden ingeleverd, zodat er zo min mogelijk afleiding is tijdens

werkijd. Arbeiders die hetzelfde Swahili dialect spreken, worden zoveel mogelijk verspreid over de kassen aan het werk gezet. Hoe slechter mensen elkaar kunnen verstaan, hoe harder er wordt gewerkt.

Goedkope arbeid

Duizenden Kenianen werken voor ongeveer 15 duizend Keniaanse Shillings (omgerekend 85 euro) per maand in de kassen rondom het Naivashameer. In de jaren 80 trokken bloemenboeren uit Nederland, en daarna ook andere Europese landen, naar de vruchtbare Keniaanse Riftvallei, gedreven door almaar stijgende arbeids- en stookkos-

ten, onregelmatig zonlicht en steeds strengere milieuwetgeving in eigen land. De hooglanden van Kenia werden een aantrekkelijke nieuwe bestemming. Hier waren goedkope arbeid en water in ruime mate beschikbaar en kon het hele jaar door worden geoogst. Bovendien was de Europese regeldrift ver weg.

Behalve aan het Naivashameer vestigden bloemenboeren zich ook rondom het noordelijker gelegen Mt. Kenia en Nakuru, waar vooral rozen, anjers en zomerbloemen worden gekweekt. De sector is door de jaren heen uitgegroeid tot één van de belangrijkste werkgevers van Kenia: zo'n 500 duizend mensen werken bij de bloemenkwekerijen. De meerderheid daarvan is vrouw, onder hen veel alleenstaande moeders. Indirect voorziet de sector meer dan 2 miljoen mensen in hun levensonderhoud.

Onmisbare habitat

Ook rondom het Naivashameer vinden veel mensen werk in de bloemenbranche, maar de milieuschade die erdoor wordt aangericht, is groot. De ecologische waarde van wetlands zoals het Naivashameer is veelzijdig. Wetlands bieden bescherming tegen overstromingen en droogte en zijn onmisbare habitats voor vogels, reptielen en zoogdieren. Het gebied herbergt nijlpaarden en 400 vogelsoorten.

Dit natuurgebied komt in gevaar. Regels voor het gebruik van pesticiden zijn in Kenia een stuk minder streng dan in de Europese Unie, een van de redenen waarom de bloemenboeren indertijd Nederland verlieten. Bijna de helft van de chemicaliën (44 procent) die verboden zijn in de EU, is wél toegestaan in Kenia. Boeren die ze gebruiken, weten vaak niet hoe schadelijk ze zijn, onderzocht de Duitse Heinrich Böll Foundation. Al het gif dat in het meer terecht is gekomen, heeft het ecologische evenwicht verstoord. De laatste jaren is er veel sterfte onder verschillende vis- en plantsoorten, waardoor sommigen met uitsterven worden bedreigd. De waterkwaliteit van het meer – een zoetwaterbron waar duizenden bewoners van afhankelijk zijn – holt achteruit. Ook het toerisme, een andere belangrijke inkomstenbron van het gebied, komt door de ecologische achteruitgang onder druk te staan.

Chemicaliën

De veiligheidsvoorschriften worden nageleefd, zeggen de drie vrouwen die geïnterviewd zijn. Ze krijgen handschoenen, maskers en laarzen, om hen te beschermen tegen de chemicaliën die op de bloemen worden gespoten. Althans, zo luidt het officiële antwoord als hen wordt gevraagd naar hun werkomstandigheden. De werk-privébalans is goed, ze zijn niet overwerkt. De vrouwen zijn tevreden en vooral – in een land waar zo'n 60 procent van de beroepsbevolking werkloos is – dankbaar dat ze werk hebben. Maar onderzoek naar werkomstandigheden in de kassen wijst uit dat de realiteit anders is.

Uit een rapport van het Britse Ethical Trading Initiative blijkt dat uitbuiting, intimidatie, vergelding en dreigementen nog aan de orde van de dag zijn. Arbeiders

maken lange dagen van zo'n 12 tot 14 uur per dag en krijgen vaak onrealistische doelen opgelegd. Als die niet gehaald worden, is het niet ongebruikelijk dat in de dagen erna het loon niet wordt uitbetaald. Soms bieden vrouwen seksuele gunsten aan, uit angst om ontslagen te worden.

De arbeiders worden blootgesteld aan gifstoffen, er is een gebrek aan wettelijke bescherming en er wordt weinig rekening gehouden met gendergerelateerde behoeften op de werkvloer zoals het geven van borstvoeding. Mensen die in de kassen werken, kampen vaak met gezondheidsklachten. Ademhalingsproblemen zoals astma, bronchitis of longontstekingen, maar ook huidaan- doeningen en ooginfecties, komen vaak voor. Flauwvallen op de werkvloer is geen uitzondering.

Belastingverhogingen

“Zeg je iets negatiefs over je werkgever, dan regisseer je je eigen dood”, zegt een voormalige arbeider die inmiddels activist is, in de documentaire *Deadly Bloom: Multinational Flower Farms in Kenya*. Ze noemt de bloemensector neokoloniale en vergelijkt het met moderne slavernij. “Er gaan miljoenen om in de bloemensector, maar de mensen in de kassen zien hier een fractie van terug”, zegt een ander. Ondertussen worden basisbehoeften als schoolgeld, benzine en voedsel alsnog duurder. Kenia gaat gebukt onder een gierende inflatie. Om een schuldenlast van meer dan 6 miljard US dollar – die Kenia heeft uitstaan bij veelal Chinese kredietverstrekkers – af te kunnen lossen, heeft de Keniaanse regering de belastingen de afgelopen jaren flink verhoogd.

De inkomsten van de bloemensector dragen weinig bij het Keniaanse schatkisttekort. *Investico*, platform voor onderzoeksjournalistiek, onderzocht de belastingpraktijken van Nederlandse kwekers in Kenia. De conclusie: de kwekerijen ontwijken – via exportbedrijven in Nederland en brievenbusmaatschappijen in belastingparadijzen – grootschalig de Keniaanse belastingplicht. Ook is het gangbaar om oogsten aan zusterbedrijven te verkopen. Daardoor komt de winst niet voor rekening van de Keniaanse kwekerij, maar van een bedrijf in

Kwekerijen ontwijken grootscheeps de Keniaanse belastingplicht

het buitenland, waar de winstbelasting doorgaans veel lager ligt. Zo onttrekken de kwekers op grote schaal belastinginkomsten aan een land waar 36 procent van de bevolking in armoede leeft. Saillant detail: het merendeel van de kwekers heeft een Fairtrade-certificaat

Veel Kenianen, met name jongeren, zijn al jaren ontevreden over de belastingverhogingen. Afgelopen juni nam het Keniaanse parlement een omstreden wetsvoorstel aan om de belastingen nogmaals te verhogen. President Ruto trok het voorstel weer in, na grootschalige protesten waarbij hard werd ingegrepen, met tientallen doden tot gevolg. “30 procent van wat ik verdien, moet ik nu afstaan aan de regering”, verzucht Mary. “Ik heb last van mijn keel. Maar hoe kan ik naar een dokter gaan als ik mijn kinderen eerst nog te eten moet geven?” ■

Nederland als toegangspoort

Kenia is momenteel de op drie na grootste bloemenexporteur ter wereld. Sinds de jaren 80 groeide het samen met buurland Ethiopië uit tot de belangrijkste leverancier van snijbloemen voor de Europese Unie en het Verenigd Koninkrijk. Inmiddels levert de sector de nationale economie, met een export van zo'n 200 duizend ton bloemen, bijna 1 miljard euro per jaar op. 70 procent van die bloemen wordt naar Nederland geëxporteerd, waarmee Nederland de belangrijkste toegangspoort voor snijbloemen in Europa is.

“De winning van uranium schaadt natuur én mensenrechten”

Kernenergie wordt in Europa weer als duurzame oplossing gepromoot, maar waar halen we de uranium vandaan? “Uraniumwinning heeft enorme schade aangericht in het gebied van de Mirarr in Australië”, vertelt Thalia van den Boogaard. “Daar is niks schoons en duurzaam aan.”

TEKST: MARIJE WILMINK ILLUSTRATIE: CURVE/SHUTTERSTOCK

Kernenergie wordt tegenwoordig weer gezien als ‘schoon’ alternatief, maar aan de grondstof uranium kleven de nodige nadelen. Uraniumwinning gaat ten koste van zowel milieu als mensenrechten – de Mirarr in Australië weten er alles van.

Thalia van den Boogaard is directeur van de Gundjeihmi Aboriginal Corporation die de Mirarr vertegenwoordigt. Zij zijn de Traditional Owners van delen van Kakadu National Park, dat op de UNESCO Werelderfgoedlijst staat voor zowel de natuurlijke als culturele waarde. Op het grondgebied van de Mirarr zitten twee grote uraniumafzettingen: Ranger en Jabiluka. Met grootschalige acties wisten de Mirarr de uraniumwinning stop te zetten. Nu is de lange weg naar natuurherstel ingeslagen.

Wat gebeurt er precies op het Mirarrgrondgebied?

“Allereerst het schoonmaak- en natuurherstelproces rond de inmiddels gesloten Ranger-mijn. Die werd begin jaren 80 in gebruik genomen, met toestemming van vertegenwoordigers van de inheemse bevolking, maar je kunt je afvragen hoe eerlijk die is verkregen. Het was een soort handjevat: jullie krijgen een nationaal park als wij een mijn op jullie land mogen exploiteren. 40 jaar later, in 2021, werd Ranger gesloten. Sindsdien is het mijnbouwbedrijf Energy Resources Australia (ERA), en sinds kort grootaandeelhouder Rio Tinto, bezig met de rehabilitatie van het mijngebied.”

Wat houdt dat in?

“De vervuiling opruimen en ervoor zorgen dat de natuur het gebied weer overneemt. Ranger heeft een enorm litteken in het landschap achtergelaten. Op het kaalgeslagen mijnterrein worden bomen geplant en nieuwe rotsheuvels gemaakt zodat dieren er weer kunnen leven. Er zijn ook twee megabassins met vervuild water achtergebleven, die worden nu schoongemaakt. Het giftige slijk dat overblijft, wordt onder een rotsbassin gespoten om daar voorgoed te blijven zitten. Volgens wetenschappers is dat veilig, maar de Mirarr maken zich zorgen om vervuiling van het water in de kreek waaruit ze drinken. Ze vissen er ook, en volgens hen gaat het niet goed met de kleine garnaltjes en algen die er leven.

Hun angst is dat de minerale huishouding van het water verstoord is geraakt. Bij de winning is regelmatig uranium gemorst en vervuild water is vanuit het mijnbouwgebied naar het omringende nationale park gesijpeld. Ook over rondvliegend stof dat uit de drooggevallen mijnbouwput wegwaait – in Kakadu zijn grote stofwolken de normaalste zaak van de wereld – zijn de Mirarr bezorgd. Worden er zo geen uraniumdeeltjes verspreid en wat betekent dat voor de schildpadden, waterslangen en planten die ze eten?

Er werd eerst gedacht dat het hele herstelproces van alle milieuschade zo’n jaar of 5 zou duren en 500 miljoen Australische dollar zou kosten. Inmiddels is duidelijk dat het om minstens 20 jaar en 2,4 miljard dollar gaat. De vraag is of dat geld ook beschikbaar komt en blijft. En of het wel mogelijk is om alle schade te herstellen. Dat is nog nooit eerder geprobeerd.”

En welke mensenrechtenschendingen veroorzaakt de mijnbouw?

“Jabiluka, de andere uraniumafzetting, is voor de Mirarr een heilige plek. Australië’s oudste tekenen van menselijke beschaving zijn hier gevonden. Veel van de rotschilderingen in Kakadu zijn afbeeldingen van voorouderlijke wezens, de zogenaamde *Dreamtime Spirits*. De Mirarr menen dat als je dit soort plekken verstoort, er hele erge dingen gebeuren. Met die dreiging leven ze nu al vele decennia.”

De Jabiluka-mijn is nooit in gebruik genomen, wat speelt daar?

“In Jabiluka ligt tussen twee bergruggen een vallei. ERA verkreeg 42 jaar geleden een *mineral lease* voor dit gebied: het alleenrecht om te speuren naar minerale bodemschatten. Er is een tunnel gegraven en ja, er bleek een enorme hoeveelheid uranium in de grond te zitten. Onder druk van fel protest heeft ERA verklaard die uranium niet te gaan winnen zonder toestemming van de Mirarr. Toch wilde ERA de lease, die 11 augustus afliep, nog eens met 10 jaar verlengen. Volgens de CEO van ERA, zelf van inheemse komaf, is dit de beste garantie om het culturele erfgoed te behouden. ERA had immers besloten Jabiluka niet te gaan exploiteren.”

Maar dat is niet voldoende?

“De kans dat ERA failliet gaat, is groot. Een aandeelhouder uit Zuid-Afrika heeft het mijnbouwbedrijf aangeklaagd voor wanprestaties en volgens hun eigen financiële berichtgeving zijn ze in september 2024 failliet als ze geen kapitaalinjectie krijgen. ERA is dus druk bezig om nieuw kapitaal aan te trekken en deed dit tóch met verwijzing naar de voorraad uranium van Jabiluka. Als de boel verkocht zou worden, staan Rusland en China te trappelen om in het gat te springen. De Mirarr willen daarom dat Jabiluka onderdeel wordt van het Kakadu National Park en zo definitief bescherming krijgt. Het goede nieuws is: dat gaat waarschijnlijk gebeuren! De regionale regering van het Northern Territory heeft besloten om de lease niet te

verlengen, al heeft ERA nu weer een rechtszaak tegen dit besluit aangespannen.”

Een volgende grote stap in het verzet dus?

“Zeker. Het protest loopt al decennia. In 1998 was er een enorme protestactie, echt een *epic effort*! Duizenden mensen uit heel Australië bouwden een tentenkamp en protesteerden 8 maanden in de stoffige bloedhitte tegen de aantasting van de natuur en voor de inheemse rechten van de Mirarr. Ze blokkeerden de toegangswegen naar Jabiluka. Veel van hen werden gearresteerd, maar dat was juist de bedoeling. De gevangnissen moesten zo volstromen dat het hele systeem zou vastlopen. Dit protest zorgde ervoor dat Jabiluka nooit is geëxploiteerd en dat de boortunnel is gesloten. Vanwege de dreigende verlenging

van de Jabiluka-lease hebben de Mirarr zich de afgelopen tijd opnieuw geroerd. We hebben digitaal steunbetuigingen verzameld en het Europees parlement gevraagd om hun resolutie uit 1998 opnieuw te bevestigen. Die resolutie riep lidstaten op de import van uranium uit mijnbouwprojecten die inheemse rechten schenden te verbieden. 70 procent van de mondiale voorraad uranium bevindt zich op inheems grondgebied.”

Pratend over verzet: waarom is een witte vrouw directeur van de Gundjeihmi Aboriginal Corporation?

“Ik was eerder betrokken bij de inheemse gemeenschap bij Uluru – de zogenaamde Rode Rots. De Mirarr hebben me gevraagd ook hun belangen te behartigen. Het is een kleine gemeenschap die nog in het gebied woont, de jongeren trekken weg. Een aantal woordvoerders is inmiddels oud, zij doen alles door te praten. Zodra er stukken moeten worden gelezen en geschreven en een juridisch steekspel moet worden gevoerd, is het voor hen handiger om iemand naar voren te kunnen schuiven die daar kaas van heeft gegeten. Overigens zijn alle leden van het bestuur Traditional Owners. Ik verwijs graag naar filmpjes waarin Mirarr zelf aan het woord komen: bit.ly/Mirarr_film_1 en bit.ly/Mirarr_film_2.”

Commentaar

Lisa Busink en Marieke Koekoek reageren op de uitspraken van Thalia van den Boogaard. Zie volgende pagina.

“70 procent van alle uranium bevindt zich op inheems grondgebied”

Jabiluka-lease niet verlengd

Op 11 augustus kwam een einde aan de uranium-lease van Jabiluka. ERA vroeg afgelopen maart nog een verlenging aan van 10 jaar. Dat verzoek is verworpen, verklaarde de Australische premier Anthony Albanese. De federale regering gaat nu het proces opstarten waarmee het gebied formeel zal worden opgenomen in Kakadu National Park. "Deze dag zal de geschiedenis ingaan als de dag dat de Mirarr Jabiluka eindelijk hebben gestopt", zegt Traditional Owner Corben Mudjandi. Thalia van de Boogaard benadrukt dat de schade van de Ranger-mijn hersteld moet worden. "Het is nu aan het mijnbedrijf en de regering om te zorgen dat het gebied volledig wordt gerehabiliteerd, zodat het zonder risico's kan worden teruggegeven aan de Mirarr."

Marieke Koekoek

Lid van de Tweede Kamerfractie van VOLT.

"We moeten naar een CO2-neutrale wereld om opwarming van de aarde en de gevolgen daarvan zoveel mogelijk te beperken. Maar het is 5 voor 12 en de taboes moeten van tafel. Een daarvan is het taboe op kernenergie. Het is niet de enige oplossing, maar onderdeel van de energiemix van de toekomst. We moeten daarbij niet het doel uit het oog verliezen: natuur en mens beschermen. Daarom gaan de rechten van de natuur en inheemse groepen altijd boven economische activiteit.

Wat er met het gebied en de rechten van de Mirarr is gebeurd, draagt in geen enkele vorm bij aan een CO2-neutrale wereld. Het probleem is dat de rechten van natuur en lokale bewoners niet goed beschermd zijn. Daar moeten we als Europese Unie en op internationaal niveau veel betere afspraken over gaan maken. Ook dat is onderdeel van de energietransitie. Niet alleen bij uranium, maar ook veel andere grondstoffen die we importeren naar Europa.

Daar ligt een belangrijke rol voor duurzame handelsafspraken. De Europese Unie heeft de verantwoordelijkheid om een betrouwbare en ethische handelspartner te zijn en iedereen mee te nemen in de transitie. Daarin moet worden meegenomen dat grondstoffen op een eerlijke manier verkregen zijn, dus zonder schade

aan natuur en lokale bevolking. Op die manier kunnen internationale handelsverdragen lokale bevolkingen en de Europese Unie vooruithelpen.

Mijnbouw heeft altijd een impact op de natuur. Die moet zo klein mogelijk gehouden worden. Bijvoorbeeld door in te zetten op kleinere mijnen in samenwerking met de lokale bevolking. Die samenwerking bestaat uit meer dan de economische activiteit. Fairphone is hier een mooi voorbeeld van. Zij maken gebruik van kleinere mijnen, betalen een eerlijk lonen en zijn transparant over de arbeidsomstandigheden en de milieuschade die de mijnbouw brengt.

Overigens lijkt het erop dat de federale overheid heeft besloten dat de uraniumwinning in het natuurgebied in Australië niet door mag gaan. Dat is een mooie stap richting een duurzamere en eerlijkere wereld."

Lisa Busink

Milieu-maatschappijwetenschapper en campaigner kernenergie bij WISE.

"De situatie in het gebied van de Mirarr laat zien dat kernenergie helemaal niet schoon is. Dat de Mirarr nu gewonnen hebben, is echt heel fijn. Maar uraniummijnbouw is niet het enige probleem. Neem kernafval: we hebben in Nederland besloten dat we pas in 2100 gaan nadenken over welke eindberging er moet komen. We stellen dat dus uit, voor

meerdere generaties – in 2100 ben ik er niet meer. Bij het beleid rond kernafval wordt ingezet op twee sporen: opslag in Nederland of een Europese regeling. Bij het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat moet elke 5 jaar het beleid worden geüpdatet. En elke keer staat in dat beleidsstuk: ja, dit is een probleem, we stellen het alsmat uit, maar we moeten er toch echt iets mee. Ik ben niet jaloers op de persoon wiens functie dat is. Er wordt makkelijk gezegd dat kernafval een beheersbaar probleem is, maar tot nu toe lukt dat nog niet erg. Finland gaat volgend jaar, als eerste ter wereld, een definitieve eindberging in ondergrondse granietlagen in gebruik nemen. Het moet nog maar blijken of dat ook lukt. En wij hebben weer heel andere omstandigheden dan Finland, het is helemaal niet vanzelfsprekend dat wij het ook zo kunnen aanpakken.

En toch besluit het nieuwe kabinet om meer centrales te gaan bouwen. Het vorige kabinet wilde twee kerncentrales gaan bouwen voor 14,5 miljard. Het nieuwe wil er vier gaan bouwen, voor hetzelfde geld en in dezelfde tijd. Het is totaal niet realistisch om vier kerncentrales in gebruik te hebben in 2040. De financiering, het aanwijzen van locaties, vergunningen: dat moet allemaal nog geregeld worden. Ik denk dat vooral de financiering heel lastig gaat zijn, omdat alle andere vormen van energie een stuk lucratiever zijn. Kerncentrales zijn enorm duur om te bouwen, daar moet heel veel belastinggeld bij. Het is heel onlogisch als we daar op in zouden zetten. Bovendien geldt voor Nederland: we hebben helemaal geen kernenergie nodig. We hebben hartstikke veel wind en zon waarmee we een energiesysteem kunnen optuigen, en dat is dan nog goedkoper ook." ■

In actie / groene gastadressen

CHRISTINE MORAAAL

Christine Moraal stelt haar huis open voor fietsende en wandelende reizigers via stichting Vrienden op de Fiets.

TEKST: CAYA FORMAN BEELD: ROBERT ELSING

"Ik woon inmiddels 24 jaar in Vaals, een Zuid-Limburgse plaats waar veel mensen naartoe komen om te fietsen en te wandelen. Een aantal jaar geleden vertelde een aardige, oudere dame in onze kerkgemeente dat ze kamers aanbood aan reizigers op de fiets. Dat vonden mijn man en ik een erg sympathiek idee. Onze kinderen waren uit huis, hun slaapkamers stonden leeg. We hadden de ruimte en wilden daar graag iets goeds mee doen."

Ontmoetingen

"De gastadressen van Vrienden op de Fiets zijn bedoeld als overnachtingsstation voor mensen die een trektocht doen, in ruil voor een onkostenvergoeding waarvan de hoogte bepaald wordt door de stichting. Mijn kamers zijn

dus niet bedoeld als goedkope vakantieadressen. Ik had ze ook op Airbnb kunnen zetten en er geld aan kunnen verdienen, maar daar gaat het mij niet om. Het gaat om de ontmoetingen. Ik fiets en wandel zelf ook graag, het is leuk om in contact te komen met mensen die dezelfde interesses hebben."

Te populair

"Ik vlieg bijna nooit en laat de auto zo veel mogelijk staan, ook als we op vakantie gaan. Omdat we duurzaam willen leven, eten we voornamelijk vegan. Als gastadres van Vrienden op de Fiets verzorg je ook het ontbijt, dat hoort erbij. Wij serveren onze gasten altijd een vegan ontbijt. Daar waarschuw ik bij de reservering voor, maar meestal krijgen we positieve reacties. Eén of twee keer

hadden we mensen die vroegen: 'Is er geen kaas?' Dan leg ik graag uit waarom we dat niet serveren. Ik denk erover gasten in de toekomst te vragen hun eigen lakenzak mee te brengen. Zo wordt dat in Oostenrijkse berghutten ook gedaan. Het kost veel water en energie om het beddengoed steeds voor één nachtje te wassen. Als ik zelf een overnachting boek, bied ik altijd aan om lakens mee te nemen.

Vrienden op de Fiets is een geweldig initiatief, maar soms denk ik dat het te populair wordt. Wij krijgen inmiddels zo veel aanvragen dat ik ons adres af en toe maar even van de website haal. Ik hoop dat niet alleen meer mensen op het idee komen om een overnachting te boeken, maar ook om gastadres te worden." ■

“Deze oliepijlijn is een voortzetting van koloniale verhoudingen”

De Oegandese activist Patience Nabukalu reist rond om mensen te mobiliseren tegen de EACOP. Deze oliepijlijn in Oost-Afrika wordt voornamelijk gefinancierd door Europese bedrijven. “Hoe wil Europa de temperatuurstijging onder de 1,5 graden houden als zij tegelijkertijd elders ter wereld zulke CO₂-bommen laat ontploffen?”

TEKST: CAROLIEN CETON BEELD: PATIENCE NABUKALU

Patience Nabukalu, organisator van Fridays For Future (FFF) Uganda, is in Nederland om medestanders te mobiliseren. Ze komt ook op bezoek bij Milieudefensie. Voordat ze met haar publiek in gesprek gaat, krijgen we een fragment van de documentairereeks *The world's most dangerous show* voorgeschoteld. Samen met filmmaker Joko Winterscheidt stapte Nabukalu in een kloke terreinwagen: het tweetal gaat op safari. Zij met verrekijker, hij met een typische tropenhelm. De chauffeur belooft hen langs de beroemde *big five* van de Afrikaanse wildparken te gidsen. Het gezelschap rijdt de uitgestrekte savanne in, aan de horizon trekken zebra's en giraffes voorbij. Maar wat we te zien krijgen is Nabukalu's eigen 'grote vijf': mijnbouw, ontbossing, plasticvervuiling, droogte en olielekkages.

Nabukalu heeft net een klimaatconferentie in Bonn bezocht en reist nu rond om aandacht te vragen voor het East African Crude Oil Pipeline Project (EACOP). Deze nieuw aan te leggen oliepijpleiding moet ruwe olie van de nog onontgonnen olievelden bij het Oegandese Albertmeer vervoeren naar de haven van Tanga in Tanzania, zo'n 1,4 duizend kilometer verderop. Het moet de langste verwarmde oliepijpleiding – verwarmd, omdat de olie anders niet goed doorstroomt – ter wereld worden, vertelt Nabukalu na de film. Haar missie: zorgen dat de politieke en vooral de financiële steun van het westen voor voor EACOP afbrokkelt, want zonder investeerders komt het project niet van de grond.

De Stop EACOP-campagne heeft intussen de nodige successen geboekt. Zo had de bouw enkele jaren geleden al moeten beginnen. “Maar dat is uitgesteld”, zegt Nabukalu tevreden. “Verschillende grote banken en verzekeringsmaatschappijen, zoals Deutsche Bank en Parisbas, hebben verklaard EACOP niet te zullen financieren. En in september vorig jaar nam het Europese Parlement een resolutie aan over mensenrechtenschendingen in Oeganda en Tanzania die samenhangen met investeringen in fossiele projecten.” Meer dan 260 organisaties hebben zich inmiddels bij de campagne aangesloten.

Wat is het probleem met EACOP?

“EACOP veroorzaakt een heleboel problemen tegelijkertijd. De geplande route van de pijpleiding doorkruist een nationaal park en loopt vlak langs het Victoriameer. EACOP is dus een bedreiging voor het leefgebied van wilde dieren en de biodiversiteit. Het is óók een bedreiging voor het Victoriameer, een zoetwaterbron waarvan veel mensen afhankelijk zijn voor drinkwater en landbouw. Langs de route van de pijpleiding zijn nu al mensen uit hun huis gezet – en dat worden er nog veel meer. Als de EACOP gebouwd wordt, zullen daar honderden dorpen in Oeganda en Tanzania voor moeten wijken. En met het oppompen – en gebruiken – van die olie wordt natuurlijk méér CO₂ uitgestoten in plaats van minder: 34 miljoen ton CO₂ per jaar. Hoe wil Europa de temperatuurstijging onder de 1,5 graden houden als zij tegelijkertijd elders ter wereld zulke CO₂-bommen laat ontploffen?”

En wat is de rol van Europa hier?

“EACOP is voor 62 procent in handen van het Franse TotalEnergies. Het Chinese CNOOC heeft 8 procent en de Oegandese en Tanzaniaanse overheden bezitten elk 15 procent. Vandaar dat we in Europa mensen willen oproepen om hun regeringen onder druk te zetten. Om bij bedrijven af te dwingen dat ze niet investeren in de pijpleiding. De boodschap lijkt mij simpel: EACOP draagt bij aan opwarming van één en dezelfde aarde. We hebben allemaal te maken met dezelfde crisis.”

De klimaatcrisis is een veelkoppig monster: soorten sterven uit, ontbossing, overstromingen, droogtes, vervuiling. Er zit niets anders op, zegt Nabukalu, dan aan net zoveel verschillende oplossingen te werken. Zo begon ze in het Kiboga-district in Oeganda een landbouwproject. Kiboga ligt in de zogenaamde *cattle corridor*, een strook land die zich van Zuidwest- tot Noord-oost Oeganda uitstrekt. Het is er heet en droog. “En klimaatverandering verergert dat. Landbouw is dus moeilijk in Kiboga. Traditioneel bewerken vrouwen het land, om hun familie en hun kinderen te onderhouden. Tijdens het hoogtepunt van de Covid-epidemie zijn veel mannen vertrokken en niet meer teruggekomen. Toen de scholen weer openden, gingen sommige meisjes niet terug naar school. Als we het over gender hebben, is Oeganda een erg onrechtvaardig land. In Kiboga zijn het deze vrouwen die het hardst worden geraakt door de klimaatcrisis. FFF Uganda heeft een project opgezet om hen te leren hoe je een moestuin opzet voor eigen gebruik, hoe je een tuin onder-

houdt bij hoge temperaturen, hoe je groenten langer bewaart zodat je een deel kunt verkopen – zodat je wat geld verdient en je kinderen naar school kunt sturen.”

Fridays For Future verzorgt ook educatieprogramma's op scholen. Hoe gaat dat?

“Het is een krankzinnige situatie. Ik bezoek veel scholen, maar het is moeilijk om leerlingen te mobiliseren. Veel studenten hebben nog nooit van de EACOP gehoord, of kennen alleen het rooskleurige verhaal dat de regering vertelt: dat de oliepijpleiding veel banen en welvaart zal opleveren. Soms denken ze dat we tegen de ontwikkeling van Oeganda zijn, wat helemaal niet waar is. Maar we leven in een dictatuur waar de president alles beïnvloedt: ook alle media heeft hij in handen. Wie er in Oeganda van de EACOP zal profiteren? Dat is vooral de president zelf.

Gelukkig geven leraren ons steeds meer de kans om met hun studenten te praten. Binnenkort beginnen we aan een nieuwe serie schoolbezoeken, vooral om meer klimaatbewustzijn te creëren. Er zijn nu meer dan 5 duizend leerlingen aangesloten bij FFF en er worden schoolstakingen tegen de EACOP georganiseerd. Het perspectief is langzaam aan het kantelen, en de beweging groeit mee. Toch blijft het moeilijk om mensen te mobiliseren. Klimaatactivisme wordt afgeschilderd als politieke oppositie. Mensen zijn bang dat er iets met hen zelf of met hun familie gebeurt als ze meedoen met onze campagnes. Ze zijn vaak banger voor ons werk dan voor klimaatverandering.”

En dat is niet onterecht. Afgelopen 4 juni werd Stephen Kwikiriza, een medewerker van het Environment Governance Institute (EGI), gekidnapt door undercoveragenten van het Oegandese leger. EGI verzet zich onder andere tegen het Kingfisher-project, een van de olieprojecten aan de kust van het Albertmeer dat wordt ontwikkeld door de Chinese oliemaatschappij CNOOC. Naar aanleiding van eerdere bedreigingen was Kwikiriza al enige tijd ondergebracht in een *safe house*. Nadat hij dagenlang werd ondervraagd is hij in de avond van 9 juni zwaar mishandeld aangetroffen langs de kant van de weg.

“We zijn het mikpunt van allerlei bedreigingen vanuit de overheid en de politiek”, bevestigt Nabukalu. “Tijdens verkiezingen bijvoorbeeld wordt ons internet geblokkeerd, zodat we geen nieuwsberichten kunnen bekijken en niet met elkaar kunnen communiceren. We worden gearresteerd en geïsoleerd, zo proberen ze ons het zwijgen op te leggen.”

Internationale organisaties hebben destijds geprobeerd de druk op de regering op te voeren om Kwikiriza vrij te laten. Heeft dat geholpen?

“Ja, het helpt als mensen vanuit het mondiale noorden hun stem verheffen. Dat geldt ook voor onze acties tegen TotalEnergies. Steeds meer banken en verzekeringsmaatschappijen verklaren EACOP niet te willen financieren. Dat was nooit gebeurd als ik die acties in mijn eentje had gedaan. Maar we zijn met velen, óók met activisten uit het noorden.

Patience Nabukalu tijdens een protest tegen TotalEnergies in Den Haag

Jullie hebben zo'n mazzel. Jullie hebben vrijheid van meningsuiting, het recht om te staken, het recht om je gemeenschap te verdedigen, de vrijheid om al die rechten te gebruiken! Het is een voorrecht om zoveel mogelijkheden te hebben om iets te kunnen veranderen. Daar kan ik alleen maar van dromen.”

Nabukalu zucht. “Ieder land heeft zijn eigen verhaal, net zoals de mensen die in dat land wonen. Maar de mensen in het mondiale noorden hebben geen directe ervaring met de gevolgen van de klimaatcrisis, niet zoals wij. Vooral degenen die de macht hebben om politieke beslissingen te nemen niet. Dat is de grootste uitdaging: die mensen ervan doordringen wat klimaatverandering nu eigenlijk is. Want ze begrijpen het niet. De klimaatcrisis is niet een of andere trend, een modegril die komt en gaat. Het gebeurt onder onze ogen. Hoe meer je ziet wat de klimaatcrisis met mensen doet, hoe meer je snapt dat je in actie moet komen. Hoe meer je beseft dat je in een bevoorrechte positie zit om in actie te komen, hoe meer je die privileges daarvoor kunt inzetten. Voor verandering.”

En waar moeten we dan beginnen?

“Waar je maar wilt! Neem ons project in Kiboga, dat hebben we afgesloten met een Vrouwen Klimaatmars. In hun situatie zie je heel duidelijk: juist omdat ze vrouwen zijn, worden ze extra hard getroffen door de klimaatcrisis. Daarmee is de klimaatcrisis dus ook een genderprobleem. De eis van de mars was dan ook: klimaatrechtvaardigheid. Je kunt de klimaatcrisis niet bestrijden als je ondertussen vrouwenrechten schendt.

“Je kunt niet van mij vragen te praten over de klimaatcrisis, maar mijn mond te houden over oorlog”

Hetzelfde geldt voor andere mensenrechten, zoals het recht om te protesteren – zonder het gevaar te lopen om net als Kwikiriza gekidnapt te worden. Of het recht om niet van je land te worden verdreven, zoals bij het Kingfisher-project gebeurt. Al die dingen grijpen in elkaar. Je kunt geen klimaatrechtvaardigheid bereiken op bezet land. Als je één element aanpakt en de rest links laat liggen, doe je hooguit aan symptoombestrijding. We moeten de crisis bij de wortels aanpakken. De strijd tegen klimaatverandering is een collectieve strijd, die we gezamenlijk moeten voeren.”

Als je van banken eist dat ze niet langer investeren in EACOP, pak je het probleem dan aan bij de wortels?

“We moeten de cyclus van uitbuiting doorbreken. Ik zei al: TotalEnergies is een Frans bedrijf. Ze bezitten 62 procent van het project, dus het grootste deel van de winst blijft niet in Oeganda. Het is een voortzetting van koloniale verhoudingen, waarbij Afrika nog steeds wordt uitgebuit voor energie en grondstoffen. Die verhoudingen aanvechten is het probleem in de kern aanpakken.”

Grondstoffenvloek

Nabukalu heeft het over de grondstoffenvloek waar Oeganda nog altijd onder lijdt, een geschiedenis die al eeuwen oud is. Of het nu gaat om olie en gas in Oeganda, of – in de zeventiende eeuw – nootmuskaat en kruidnagel op de Banda-eilanden in de Indonesische archipel, het patroon van uitbuiting is hetzelfde. Toentertijd was het de Vereenigde Oostindische Compagnie (VOC) die de controle over de productie van en handel in nootmuskaat opeiste. Dat eindigde in genocide, beschrijft de Indiase auteur Amitav Ghosh in *De vloek van de nootmuskaat*. De inwoners van Banda wilden zeggenschap behouden over de handel in nootmuskaat, reden voor de Nederlandse kolonisten hen te vermoorden, af te voeren en te vervangen met slavenhandel. Ook nu brengen grondstoffen vaker ongelijkheid en conflict dan welvaart en vrede. De Democratische Republiek Congo is rijk aan kobalt – grondstof voor batterijen voor elektrische auto's – en is zelfs de grootste leverancier van coltan, dat nodig is voor auto's, telefoons, computers en andere elektrische apparaten. Grondstoffen waar zó veel vraag naar is dat rebellenlegers zichzelf kunnen financieren met een bloeiende, illegale handel.

Ook Oeganda en Soedan exporteren coltan. “Hoe lang is het al oorlog in Sudan?”, vraagt Nabukalu. “En in de Democratische Republiek Congo? Je kunt niet van mij vragen om te praten over de klimaatcrisis maar mijn mond te houden over oorlog. Oorlog die enorme hoeveelheden fossiele brandstoffen verbruikt en CO₂ de atmosfeer in spuit, en zo de ineensstorting van het klimaat weer een stapje dichterbij brengt. Oorlog en de klimaatcrisis gaan hand in hand.”

Een andere manier om de cyclus van uitbuiting te verbreken, is gul bijdragen aan de internationale klimaatfondsen. Helaas bestaat het Verlies en Schade Fonds, dat landen moet helpen om de gevolgen van klimaatverandering het hoofd te bieden, vooral uit leningen, zegt Nabukalu. “En zo wordt de schuldenlast van de armste landen alleen maar groter. Het is net ontwikkelingshulp, dat ook vaak in de vorm van leningen wordt ‘gegeven’. Het is telkens hetzelfde verhaal, alleen de naam verandert. Wat onze leiders moeten doen: de rijke landen onder druk zetten om de 100 miljoen dollar ‘verlies en schade’ te betalen die ze hebben beloofd. We proberen onder de 1,5 graad te blijven maar ondertussen pompen onze leiders miljoenen dollars in oorlog of in financiering van de fossiele industrie. Terwijl Afrika het voortouw kan nemen in hernieuwbare energie. 12 uur zon per dag, iedere dag. In de energietransitie kunnen we wereldleiders zijn. Dat is waar de investeringen naartoe moeten.” ■

Doe het lekker zelf/deo maken

Een beter milieu: waar begin je? Bij de grote vervuilers, natuurlijk. Maar je kunt ook zelf aan de bak! Bijvoorbeeld door zelf je hoogsteigen deo te fabriceren. Doe-het-groener Hilde Wijnen probeert verschillende recepten uit en doet in geuren en kleuren verslag.

TEKST: HILDE WIJNEN ILLUSTRATIES: PÉPÉ SMIT

Zalig zwetend de zomer door

De gemiddeld mens produceert tussen de 100 milliliter en 8 liter zweet per dag. In een steeds warmer wordende wereld wordt dat natuurlijk niet minder en het gebruik van deodorant zal dus waarschijnlijk eerder toe- dan afnemen.

Is dat erg? Ja en nee. Er zijn schadelijker dingen in het leven dan proberen oksel fris te blijven. Maar lieverdjes zijn al die rollers en bussen ook weer niet. Zo gebruiken gangbare deodorantmerken meestal oplosmiddelen en bevatten spuitbussen ook nog eens drijfgassen. Die twee bestanddelen zorgen voor smogvorming: 5 tot 10 procent van smog wordt veroorzaakt door verzorgingsproducten! Ook is de kans groot dat in een doorsnee deodorant microplastics en

nanodeeltjes zitten. De gevolgen voor mens en milieu van al die minuscule snippertjes plastic en microscopisch kleine chemische stoffjes zijn nog niet allemaal even goed onderzocht, maar de berichten zijn niet bepaald geruststellend. Komt bij dat lege deo's bijdragen aan de immer groeiende afvalberg én, last but not least: de meeste deo's werken voor geen meter. Kortom, redenen te over voor een nieuwe manier van okselgeurbestrijding!

Zweet stinkt niet

Een klein kijkje online leert dat er honderden recepten bestaan om je deo zelf te maken. Ik kies de makkelijkste. Tenslotte is het leven al ingewikkeld genoeg. Bijna alle recepten die ik tegenkom, bevatten baking soda (ook wel zuiveringszout of natriumbicarbonaat). Het

spul schijnt bacteriedodende kwaliteiten te hebben en die zijn essentieel als je een welriekende levensstijl voor ogen hebt. Het is namelijk niet je zweet dat stinkt, zo lees ik in de tientallen artikelen die er aan dit onderwerp gewijd zijn, maar de reactie met bacteriën die het geheel een kwalijk luchtje geven.

Het recept dat ik uitkiez bevat – behalve baking soda – maizena en kokosolie. Als ik wil dat mijn aanstaande deo een fijn geurtje afgeeft, kan ik er bovendien wat essentiële olie in doen, zo lees ik. Vier ingrediënten maar! Wat een verschil met de 25 waaruit de meeste deo's in de schappen van de supermarkt bestaan! De bestanddelen die ik nodig heb, staan allemaal in mijn keukenkast. Ik kan meteen aan de slag.

Schepijs-deo

Eerst kies ik welke verhoudingen ik ga gebruiken. De recepten verschillen nogal. Maar na er een paar bestudeerd te hebben, ga ik voor twee eetlepels baking soda, twee eetlepels maizena en drie eetlepels kokosolie. Ik smelt de olie op een zacht vuurtje. Als het vet doorzichtig is, gooi ik er de baking soda en de mai-

zena bij. Even roeren en wanneer alles opgelost is, giet ik het goedje over in een glazen potje. Twee druppeltjes lavendelolie erbij, nog een keertje voorzichtig schudden en klaar. De hele operatie heeft misschien 5 minuten geduurd. Eenmaal afgekoeld is de deo vrij hard. Het heeft niet dezelfde consistentie als een crème of een zalf, maar is meer als schepijs dat net uit de vriezer is. Het kost een beetje moeite om een kleine hoeveelheid uit de pot te halen. Wel wordt het snel zachter in mijn handen, dus smeren gaat goed. Als allebei mijn armoltes voorzien zijn van een dun laagje begin ik, nog enigszins sceptisch, aan mijn dag. Aan het eind ervan is van mijn aarzeling niks meer te bekennen. Wat een wonderspul! Ik ruik van de ochtend tot de avond fris. En de volgende dagen blijft dit zo. Ik kan rennen, zenuwachtig zijn en het warm hebben zonder vrijkomende geurtjes, olé! Ik ben om en wil niets anders meer!

Maar na een paar weken krijg ik een rode vlek onder mijn oksel. Wat is dat? Weer ga ik online op zoek. Ik lees dat baking soda de huid kan irriteren. Sommige

mensen krijgen zelfs bulletjes of wondjes. Ik besluit iets minder baking soda in mijn deo te doen. Dat helpt, de vlek verdwijnt.

Ook vind ik twee deo-recepten zonder zuiveringszout die me aanspreken, wederom vanwege de eenvoud. De een is een mix van alcohol, gekookt water en essentiële olie. De ander bestaat uit gekookt water en citroensap. Ik maak beide mengsels en spray de een op mijn ene oksel en de ander op mijn andere. Eens kijken of ik er de dag mee doorkom. Verrassend genoeg doorstaat het tweede mengsel de test het best. De armolte met citroen ruikt na een tuinersessie en een verjaardagsfeest nergens naar, terwijl die met alcohol een lichte geur vrijgeeft. Hoewel deze deo het op een zwoele zomerse dag echt aflegt tegen de baking soda, mag de citroenspray blijven. Experimenten geslaagd! ■

KOSTEN:	
Biologische maizena (250 gram)	2,35 euro
Baking soda (500 gram)	1,75 euro
Biologische kokosolie (1000 ml)	15 euro
Alcohol Ketonatus (100 ml)	2 euro
Biologische essentiële olie (10 ml)	9 tot 20 euro
Flesje biologisch citroensap (200 ml)	2 euro
Gekookt water uit de kraan verwaarloosbaar	
Totaal:	32,10-43,10 euro

Doe het lekker zelf en nu jij!

1 Kijk in je kast of je maizena (arrowroot werkt ook), baking soda en kokosolie (ook wel kokosvet) in huis hebt. Nee? Ren dan naar de dichtstbijzijnde winkel en koop wat je nog mist. Helaas is kokosolie niet het meest duurzame product dat er bestaat. Let op dat je in ieder geval een biologische variant koopt en gebruik niet te veel. Essentiële olie is niet essentieel (maar ruikt wel lekker).

2 Zet een pannetje op een laag vuur, doe er twee lepels kokosolie in en wacht tot het gesmolten is. Roer er dan de andere ingrediënten door en giet het in een glazen potje, het liefst een ondiepe variant met een brede opening.

3 Wacht tot het geheel gestold is, haal een klein beetje uit het potje, laat het zacht worden tussen je vingers en smeer het onder je oksels.

4 Doe je ding en zweet er gerust bij. Stinken is passé!

5 Let op of je oksels tot de gevoelige soort behoren. Dat merk je pas na een tijdje. Zo ja, stap over op andere opties. Probeer bijvoorbeeld de citroenspray! Of vervang de baking soda door diatomeeënaarde (ook wel celiet) of witte klei. Dat schijnt ook te werken. Probeer het lekker zelf. Hoe leuk is dat!

Bondgenoten/MijnStadstuin

Strijden tegen de klimaatcrisis doe je niet alleen. Milieudefensie werkt daarom samen met allerlei bondgenoten. In deze rubriek gaat *Down to Earth* bij een aantal van hen op bezoek.

“Het leukste van mijn stage is de composthoop”

Bij MijnStadstuin kunnen vrijwilligers alles leren over ecologisch moestuinieren en hun handen uit de mouwen steken in moestuin, voedselbos en stadslandbouw. “Ik wilde na al die theorie eens gewoon dingen doen.”

TEKST: CAROLIEN CETON BEELD: MIRJAM VAN DER LINDEN

Het is nog maar net 9 uur in de ochtend, maar bij MijnStadstuin in Amsterdam West loopt de temperatuur al behoorlijk op. Het is een van de schaarse hete dagen die het begin van deze Nederlandse zomer telt. De gasten van vandaag worden welkom gekomen door ‘tuinbutler’ Laura van den Berg, die iedere woensdag op de stadstuin is. De rest van de week werkt ze – toevalligerwijs – bij Milieudefensie.

Van de in totaal 4 hectares van MijnStadstuin wordt de helft verhuurd als particuliere moestuin. Daarnaast herbergt het project een voedselbos en een aantal ondernemers, zoals de Stadsgroentenboer. “Zij doen aan *community supported agriculture*”, legt Laura uit. “Mensen kunnen lid worden en krijgen dan wekelijks een doos biologische groenten.” Je kunt bij MijnStadstuin ook workshops ecologisch moestuinieren volgen,

naar de gezamenlijke meewerkdagen komen of met je collega’s een dag helpen. De gasten van vandaag komen voor zo’n bedrijfsuitje, de groep telt vijftien mensen. Behalve Laura zijn ook initiatiefnemer Robin van Asperen en vaste medewerker Friso van Overbeek aanwezig, plus vrijwilligers Teske en Vera. Zij doen mee aan *Fair Future Generators (FFG)*, een programma van Milieudefensie en onderdeel van de Maatschappelijke Diensttijd.

Experimenteren

De gasten worden aan het werk gezet. “Vergeet niet om voldoende water te drinken”, waarschuwt Laura. “En smeer je vooral goed in.” Ze neemt een derde van het bedrijfsuitje mee naar het tuintje van Jeroen, een chef-kok uit Haarlem. De tuin moet gewied, en Jeroen besteedt al het werk uit aan de tuinbutlers van de stadstuin. “We bieden drie pakketten aan”,

legt Robin uit. “Je kunt alles zelf doen, alles uitbesteden, of iets ertussenin. De meeste mensen beginnen ambitieus en denken: hoe moeilijk kan het zijn? Maar het vraagt wel wat. Het is net yoga; die poses zijn prachtig, moet je wel elke dag op je matje liggen.”

De rest van de groep loopt verder het terrein op. Tussen de kleurige tuinen, klaprozen en tunnelkassen staat de keet van GroenHartig, een stadslandbouwer die aan restaurants levert. “Ze telen vooral bladige groenten, zoals sla, die vaak kunnen worden geoogst. Dat vergt veel planning maar het levert ook meer op.” Robin wijst naar twee rijen palen aan de andere kant van de weg. “Die zijn van brouwerij Oedipus, zij verbouwen hier hun hop. Bier wordt bijna altijd met gedroogde hop gebrouwen, maar Oedipus gebruikt verse. Je hebt er dan wel drie keer zoveel van nodig, maar het gaat ons niet zozeer om de output

Robin van Asperen

Kas van GroenHartig

Robin wilde in het begin liefst helemaal geen olie gebruiken. "Maar op dag één kreeg ik met deze keiharde klei echt geen schop in de grond. Het trekkertje wat we toen kochten, hebben we na 2 jaar ingeruild voor een zuiniger model. Die staat hier nu heel symbolisch buiten gebruik. Onze huidige trekker is elektrisch."

Als je doorhebt hoe het moet, dan is er in Nederland ruimte zat waar je professioneel hop kunt verbouwen. Wij hebben een klein stukje grond, maar we zitten wel dicht bij de stad. Een perfecte plek voor educatieve en inspirerende experimenten."

Een vijftal medewerkers gaat onder de hoede van Friso, expert op gebied van biodiversiteit en voedselbossen, een stuk land

schoonmaken. Er moet een hoop spul uit de grond gehaald worden – irrigatiebuizen, worteldoek – om het geschikt te maken voor een nieuwe ondernemer. Alles wordt langs de kant van de weg gestapeld en gesorteerd, er wordt zo weinig mogelijk weggegooid. De groep overblijvers loopt met Robin mee, langs een biologische tuinplantenkwekerij en twee witte containers waarin paddenstoelen worden gekweekt, terug naar de ingang.

Imperfect en dus perfect

"Dit is een stapel stenen." Robin staat stil naast een flinke berg zand en stenen. "Wat we gaan doen: de stenen sorteren. We zijn hier begonnen met één centrale composthoop, toen liepen we eindeloos op en neer te slepen met groentenaafval en compost. Nu bouwen we een slimmer model, met meerdere, kleinere composthoven." De stenen zijn gebruikt en beschadigd. "Imperfect dus, maar perfect om een composthoop mee te bouwen: al die gaten en kieren zijn goed voor insectenleven." Bijkomend voordeel is dat mensen zelf leren composteren.

Nadeel: de enorme berg zand-met-stenen ligt in de volle zon. Het wordt zweten. "Wat doen we met het zand?", vraagt een deelnemer. Dat mag gelukkig gewoon blijven liggen. Een klein uur later hebben de stenensorteerders zowat de hele berg afgevoerd. Tevreden worden de laatste restjes bij elkaar geveegd en per kruiwagen afgevoerd – ook het zand is netjes opgeruimd.

Laura en haar gasten komen hun waterflessen bijvullen. "Biodiversiteit heeft tijd nodig om te ontstaan", vertelt ze. "We

FFG'er Teske (25)

"Ik wil gewoon een appelboom"

"Ik zag op Instagram een berichtje van FFG langskomen, en meldde me meteen aan. Er stond bij dat je als vrijwilliger op het kantoor van Milieudefensie kon gaan werken maar ook *hands on* ergens in een voedselbos, bijvoorbeeld. Bingo! Ik heb bij Extinction Rebellion veel regelwerk gedaan, maar dat is emotioneel soms wel vermoeiend. Je bent bezig vanuit boosheid, tegen dingen die je niet wil. Dan is het fijn om juist iets op te bouwen wat je wel goed vindt. Het is ook prettig om direct resultaat te zien. Hier vraag je 's ochtends: wat gaan we doen? Wilgen snoeien en een hek vlechten van de tenen, bijvoorbeeld. En aan het eind van de dag is de wilg

gesnoeid en staat er een hek. Het is interessant om te zien hoe mensen met een duurzaam bedrijf ook een heel andere bedrijfsvoering hebben. Veel minder hiërarchisch. Je hoeft hier niet alleen na te denken over hoe het anders zou kunnen, het kan gewoon. Ik denk nooit: over 10 jaar heb ik die baan of woon ik in zo'n huis. Maar een ding weet ik wel zeker. Ik wil gewoon een appelboom! Het leukste van mijn stage is de composthoop. Sommigen vinden het een stom taakje maar ik vind het echt lekker, als je met een hooivork met van die kluiten aan het gooien bent. Ben je meteen goed wakker."

hebben hier nu, na 10 jaar, voor het eerst een paar boomvalken met een nestje. We moeten de schaarse groene plekken van Amsterdam koesteren." MijnStadstuin kan voorlopig blijven – de grond is in doorlopende erfpacht van 50 jaar – maar serieuze voedselproductie voor de stad ligt buiten bereik. "Daarvoor is 4 hectare te weinig. Ons doel is: mensen inspireren, door te laten zien dat het kán", benadrukt Robin. "Ik kan meer geld verdienen met een uur over broccoli ouwehoeren dan met de teelt ervan, maar ik moet wel zo'n stronk verbouwen om het er een uur geloofwaardig over te hebben. Het is belangrijk om het ook echt te dóen." ■

FFG'er Vera (22)

"Op meewerkdagen eten we samen"

"Ik ben net afgestudeerd in Sustainability. Mijn master deed ik in Montpellier in Frankrijk, na jaren theorie over duurzaamheid en klimaatrechtvaardigheid wilde ik praktischer bezig zijn. In Montpellier hadden ze een gemeenschapstuin, en via FFG kon ik hier ook buiten werken en verder leren over ecologisch moestuinieren. Ik was benieuwd naar de verschillen. Het klimaat is anders, dus je hebt andere gewassen. De aanpak verschilt ook: mensen kunnen hier in particuliere tuintjes hun eigen ding doen terwijl in Montpellier het werk gezamenlijk werd verricht. MijnStadstuin heeft dan weer meewerkdagen, met vaste vrijwilligers die allemaal

samen eten. Maar nu komt hier ook een gemeenschapstuin! We hebben een subsidieaanvraag bij de gemeente Amsterdam ingediend. Het is voor mensen uit de buurt, met een kleinere portemonnee misschien. We hebben al een stuk grond vrijgemaakt met een speciaal FFG-hoekje. We gaan een advies schrijven voor de volgende FFG-lichting die in september komt. Die groep moet dan kijken hoe je de tuin in de winter onderhoudt. Ik heb mijn hele leven boodschappen gedaan in de winkel. Nu kom ik na 2 weken terug in een tuin die wij voor mensen onderhouden en zie ik wat er in die tijd allemaal kan groeien. Ongelofelijk!"

Fair Future Generators MDT

Tijdens een Maatschappelijke Diensttijd (MDT, ingevoerd in 2020) kunnen jongeren hun talenten ontwikkelen, andere mensen ontmoeten en tegelijkertijd iets goeds doen voor de samenleving. Het FFG-programma van Milieudefensie duurt 4 maanden en bestaat uit een trainingsweekend, een trainingsdag, iedere 2 weken online activiteiten en 1 dag per week meewerken aan een klimaatproject zoals MijnStadstuin. Het nieuwe kabinet wil de MDT weer afschaffen.

“Van muziek maken word je strijdbaar”

Waarom werkt muziek zo goed bij demonstraties?
“Veel mensen vonden een snelwegblokkade te
radicaal, maar toen we muziek gingen maken,
werd het herkenbaar.”

TEKST: MAREL VAN ANDEL · BEELD: XR MUSICIANS, BAQUE FLAMINGO

“Ik kan me geen protest voorstellen zonder muziek”, zegt Mathijs van de Sande, filosoof aan de Radboud Universiteit. Als onderzoeker houdt hij zich bezig met radicale democratie, politieke representatie en de democratische rol van protest en sociale bewegingen. Daarnaast speelt hij trombone bij straat- en strijdorkest Kladderatsch. “Wanneer je een demonstratie houdt, betekent dat eigenlijk altijd dat je een stukje van de openbare ruimte claimt om een thema dat jij belangrijk vindt zichtbaar te maken. Met muziek claim je niet alleen visuele ruimte, maar kun je ook met geluid de aandacht van mensen trekken. Ik merk dat zelf bij Kladderatsch. Als wij gaan spelen, blijven mensen staan om te luisteren.”

Bindmiddel

“Muziek is een goede manier om mensen met elkaar te verbinden en een groep te vormen”, vervolgt Van de Sande. “Het is een belangrijke middel van identificatie. Dat is niet alleen zo bij protesten. Mensen identificeren zich in het algemeen vaak via muziek met een sociale groep of beweging waar ze bij willen horen. Neem punk en hiphop. Fans voelen zich niet alleen aangetrokken tot die muziekstijl, ze meten zich er een identiteit mee aan die je ook weer ziet terugkomen in hun kledingstijl. Op die manier werkt muziek als bindmiddel: je laat ermee zien

Amsterdamse percussiegroep Baque Flamingo

wie jij bent of bij wie je hoort.” Als je wilt protesteren, komt die eigenschap van muziek goed van pas. “Tijdens een protest kun je kiezen voor specifieke liedjes en zo laten weten welke mening jij hebt. Door samen te spelen of te zingen laat je ook nog eens zien dat je tot een grotere groep behoort.”

Langere traditie

Die groep kan nog groter worden als je kiest voor muziek uit het verleden. “Door oude muziek te gebruiken, kun je laten zien dat jouw identiteit en mening – en daarmee jouw protest – onderdeel is van een langere traditie”, vertelt Van de Sande. “Een tijd terug was ik in Parijs, waar ik met een muziekgroep 19de-eeuwse internationale arbeidersliedjes speelde. Je identificeert je dan niet alleen met de mensen die het nu met je eens zijn, maar ook met de mensen die 100 jaar geleden al hetzelfde vonden. Zo versterk je je protestbeweging.” Door oude muziek te gebruiken, vertel je bovendien meteen het verhaal van eerder gevoerde strijd. “Je laat mensen kennismaken met de geschiedenis, via muziek”, zegt Van de Sande. “Ze horen een liedje en zijn misschien benieuwd naar de herkomst ervan. Zo ontdekken ze verhalen van protesten van vroeger. Op die manier heeft muziek een narratieve functie.”

Ook zijn orkest Kladderatsch is onderdeel van een oudere traditie. “Veel straatorkesten hier zijn begonnen omdat het in Nederland verboden was om muziek te spelen op straat. Muzikanten gingen uit protest toch muziek maken, waardoor het middel ook direct het doel werd. Die traditie speelt nog steeds een rol in protestmuziek en in het verhaal dat we vertellen over opkomen voor je rechten.” Kladderatsch speelt nu bij feesten en concerten, maar ook bij demonstraties zoals de Klimaatmars en de Nacht voor de Vluchteling.

Culturele uiting

Een band die bij uitstek een verhaal van eerder gevoerde strijd vertelt, is de Amsterdamse percussiegroep Baque Flamingo. Zij spelen Maracatu, een culturele uiting die deel is van de Afro-Braziliaanse cultuur. Medeoprichter Gesiele Verissimo vertelt: “Met drums geven we ritme aan protesten en vertellen we een verhaal van revolutie en verzet. Op die manier vragen we aandacht voor het protest, en eren we tegelijkertijd de Maracatu-gemeenschap en onze voorouders.” Maracatu is ontstaan in Brazilië, waar tot slaaf gemaakten zich niet religieus of spiritueel mochten uiten. “Het enige dat zij nog wél mochten, was het spelen van de drum. Omdat ze op die manier konden worden getoond en ingezet als vermaak voor witte mensen”, vertelt Verissimo. “Drummen was een manier om je te uiten, te verbinden met de wereld en verzet te plegen. Verzet werd zo direct gekoppeld aan de drums. Door deze muziek nu te spelen, kunnen we de strijd van toen voortzetten en naar het heden halen. De drum vertelt ons verhaal.”

Respect voor de drums

Toen Verissimo vanuit Brazilië naar Nederland kwam, kwamen de drums mee. “Als migrant in Europa kan het best eenzaam zijn. Ik miste mijn cultuur en zag hoe koud en afstandelijk Europa kan zijn, hoe erg het verschilt met waar ik vandaan kwam. Daarom ben ik hier met mijn drums een eigen gemeenschap begonnen. Mensen voegen zich bij ons om verschillende redenen, maar één ding hebben ze allemaal gemeen: respect voor de drums.” Lin Visser, ook actief voor Baque Flamingo, voegt eraan toe: “Het is belangrijk dat we ons blijven realiseren dat een groot deel van onze groep nu bestaat uit witte Europeanen die ritmes spelen die niet uit hun cultuur voortkomen. Maar door deze muziek blijven we wel samenkomen en ons inzetten voor allerlei protesten, voor thema’s als antiracisme, queerrechten, migrantenrechten, klimaat en Palestina.”

Taalgrenzen

Muziek is heel geschikt om niet alleen mensen maar ook protestenbewegingen met elkaar te verbinden, ziet ook Van de Sande. “Door je muziekkeuze kun je verbanden leggen en laten zien dat het allemaal onderdeel is van een bredere sociale beweging. Denk bijvoorbeeld aan het Italiaanse nummer *Bella Ciao*, dat een antifascistische geschiedenis heeft. Dat wordt nu ook veel gezongen in de klimaatbeweging.”

XR Musicians: het A12-orkest van Extinction Rebellion

Als je zulke verbindingen over taalgrenzen heen wilt leggen, dan heeft muziek nog een extra voordeel. “Met een melodie kun je een boodschap overbrengen aan iedereen, ook aan mensen die niet dezelfde taal spreken. Met protestborden en -leuzen is dat lastiger.” Bij de muziek van Baque Flamingo wordt bijvoorbeeld vaak gezongen in het Portugees. “Maar in protesten voor Palestina bijvoorbeeld merken we dat er veel gelijkenissen zijn tussen de ritmes van onze drums en Arabische ritmes. Daardoor kunnen we elkaar versterken”, zegt Visser.

Een orkest op de A12

Het A12-orkest van Extinction Rebellion gebruikt helemaal geen taal en ook dat heeft voordelen, vindt Sanne Bijker. “Wij maken instrumentele muziek, zonder zang, en delen de boodschap vanuit ons gevoel”, vertelt de cellist en mede-oprichter van XR Musicians. “Dat kan een gevoel van kracht zijn, maar ook van angst of boosheid. Daar kiezen we onze muziekstukken op uit. Met muziek kunnen we even wegblijven van tekst, nieuws en rapporten met veel feiten en cijfers. We willen juist laten zien wat het met ons doet.”

Bijker volgde Extinction Rebellion al een tijdje toen ze begin 2023 las over klimaativisten die voorafgaand aan een A12-blokkade preventief werden gearresteerd. “Ik werd echt boos. Ongelofelijk, dat een oproep tot demonstratie zo werd gecriminaliseerd.” Ze sloot zich aan, maar was nog op zoek naar een geschikte manier van demonstreren. “Ik zocht iets waarbij ik me veilig zou voelen, dat bij mij persoonlijk zou passen. Omdat ik muzikant ben, zag ik daar een mogelijkheid.” Bijker kwam in contact met auteur Maartje Wortel en Marije de Waard en samen startten ze een orkest.

“We hebben ons idee beschreven in een brief en die via onze eigen contacten verspreid”, zegt Bijker. “Door Maartjes grote netwerk sloten ook bekendere mensen uit het vak zich aan. Dat hielp: mensen worden extra aangespoord wanneer ze zich gesteund voelen door mensen die ze bewonderen.” Zo vormde zich al snel een orkest voor de A12-blokkade.

Sympathiek

“De meeste muzikanten die zich aansloten, waren nog niet eerder bij zo’n protest geweest”, vertelt de cellist. “Een orkest bleek dus een goede manier om het protest te laten groeien. Het gaf muzikanten een zetje in de rug. Mensen hebben graag een duidelijk beeld over wat ze kunnen bijdragen en wat hun rol dan precies is, tijdens bijvoorbeeld een blokkade.”

Wat ook helpt: een protest met muziek komt sympathieker over. “Veel mensen vonden een snelwegblokkade in eerste instantie te radicaal. Maar doordat we muziek gingen maken, werd het herkenbaar, iets moois dat hen aansprak.” Bovendien kan muziek helpen om spanning uit een protest te halen, zegt Bijker. “Samen zingen of spelen is stressverlagend en zorgt ervoor dat iedereen iets minder strak staat van de adrenaline. Dat merkten we meteen al de eerste keer dat we op de A12 speelden. Er was toen een onverwachte politielinie waar de demonstranten doorheen wilden. Toen we begonnen met spelen, was dat zo onverwacht, ook voor de politie, dat de situatie snel kalmeerde.” Na dat eerste optreden werd XR Musicians opgericht. Het orkest bestaat nu steeds uit andere mensen. “We hebben een grote pool met muzikanten. Als iemand een actie wil organiseren, wordt daarin gevraagd wie aan wil sluiten.” Ook Bijker wil – met XR Musicians – een verhaal vertellen. Of, in haar eigen woorden: een pleidooi houden, voor schoonheid en burgerlijke ongehoorzaamheid. “Een orkest staat voor ons symbool voor een goed werkende democratie”, zegt Bijker. “Elke stem telt en je moet naar elkaar luisteren, alleen dan

“Ik kan me geen protest voorstellen zonder muziek”

kan er iets moois ontstaan. Elke muzikant heeft een andere rol en al deze rollen zijn belangrijk. Daar heeft iedereen een eigen verantwoordelijkheid in. Om dat extra te benadrukken, spelen we zonder dirigent. Dan moet je nóg beter naar elkaar luisteren.” Als het aan Bijker ligt, gaat XR Musicians zich in de toekomst ook voor andere onderwerpen inzetten. “Voor acties tegen ING bijvoorbeeld, of de Oost-Afrikaanse oliepijpleiding (EACOP – red.).”

Extra kracht

Goed luisteren naar de mensen om je heen, dat doen de drummers van Baque Flamingo ook. Niet alleen naar elkaar, maar ook naar de andere deelnemers van het protest. “We laten onze ritmes aansluiten op de leuzen die worden geroepen”, vertelt Verissimo. “Daardoor maakt het protest nog meer geluid. Het is ons doel om energie toe te voegen aan de protesten die er al zijn. Onze drums komen samen met de aanwezige stemmen en geven zo extra kracht aan de mensen die al heel krachtig zijn.” “Door samen muziek te maken, word je strijdbarder”, beaamt Van de Sande. “Maar het maakt het ook feestelijker. Met een protest wil je natuurlijk een onderwerp op de agenda zetten, maar mensen hebben altijd meerdere redenen om mee te doen. Muziek is een extra motivatie: het maakt een protest simpelweg leuker om aan mee te doen.” Baque Flamingo krijgt in ieder geval altijd positieve reacties, zegt Verissimo. “Achteraf komen organisaties vaak enthousiast naar ons toe om te bedanken voor onze aanwezigheid. Ze merken dat er door de drums een mooie energie ontstaat.” Visser voegt toe: “Dat is echt iets wat je zelf moet meemaken, als je wil weten hoe dat is. Dat is bijna niet in woorden te beschrijven.” ■

Column

Blaren van de zee

De eerste keer dat ik mijn lichaam verbrandde in bloedheet zeewater, was in december 2021 in de tropische wateren van Zanzibar. Ik zocht vrolijk verkoeling, maar kwam er met blaren uit.

Tussen de doodse skeletten van verbleekt koraal, visvrije wateren vol kwallen en zee-egels, treurig versteende zeesterren en wanhopige vissers die in hun wankele kanoetjes zo kilometer uit de kust peddelden in de hoop nog iets te vangen en soms nooit meer terugkwamen, besepte ik dat het compleet mis is met de zee. Ik schreef destijds aan *Jona zonder walvis: een profetie voor Nederland*. Mijn ervaringen in dit verloren paradijs onderstrepen de gedachte dat het grootste gevaar voor het leven op aarde in de zeeën en oceanen schuilgaat. Als echte aardbewoners hadden we telkens naar het land gekeken. Naar de lucht ook. De atmosfeer. Maar datgene wat onze aarde de naam van ‘blauwe planeet’ geeft, hadden we verwaarloosd, leeggeroofd, opgevreten, tot het kookpunt gebracht. Hoe is het mogelijk dat we meer weten over het universum, dan over onze eigen oceanen? Dat we de ruimte vol met satellieten kunnen knallen, maar niet eens weten hoe naar de diepte van onze eigen wateren af te dalen?

Het duurde tot januari 2023 alvorens wetenschappers en de internationale pers massaal alarm sloegen. De zeeën en oceanen hadden recordtemperaturen bereikt. Door CNN en *the Guardian* werd gewaarschuwd voor een Super El Niño. El Niño is een natuurlijke, tijdelijke wereldwijde stijging van de zeetemperaturen die leidt tot extreme stormen, regenval en droogte. Door de hoge zeetemperaturen zou deze El Niño veel extremer zijn. De Nederlandse pers bleef stil. Pas op 1 mei 2023 gaf RTL *Nieuws* voor het eerst aandacht aan de hoge watertemperaturen en de uitzonderlijke versie van de El Niño die daar de oorzaak van zou zijn. De NOS liet tot 8 juni 2023 op zich wachten. Opvallend genoeg wist het KNMI ons direct gerust te stellen. Nagenoeg de hele wereld zou door de Super El Niño worden getroffen, behalve Europa. Maar we leven niet in een vacuüm. Als de hele wereld getroffen wordt door natuurrampen, leidt dat

tot mislukte oogsten, oorlog en conflict, massale verplaatsing van personen op de vlucht en enorme tekorten. Juist Nederland, dat volledig leeft van im- en export en van geen personen op de vlucht wil weten, wordt daardoor geraakt. Maar daar blijft het niet bij. El Niño leidt namelijk tot extra opwarming boven de bestaande temperatuurstijging door massale uitstoot.

En al is El Niño nu op z’n retour, zo niet de hitterecords. De kritieke grens van 1,5 graad wereldwijde opwarming ten opzichte van voor de industriële revolutie zijn we sinds afgelopen mei al een jaar lang overschreden, aldus de Europese klimaatdienst Copernicus. We zitten al op de 1,6 graad. Hierdoor worden allerlei onomkeerbare processen in gang gezet. Vrijwel nergens gaat de extreme temperatuurstijging zo hard als op en rond de Noord- en Zuidpool. Daar gaat de temperatuurstijging drie keer zo hard dan in de rest van de wereld. In de zomer van 2023 was er zelfs een hittegolf op de Noordpool én de Zuidpool tegelijk.

Het is volksverlakkerij te suggereren dat Nederland niet geraakt wordt door zoveel extra smeltwater en uitgezet zeewater – en daarmee een stijgende zeespiegel. Zeker als ons land door intensieve veeteelt en landbouw alsmat verder verzakt en inklinkt. “God schiep de wereld, maar Nederlanders schiepen Nederland”, zo luidt een gevierd en vaak geparafraseerd gezegde.

We zijn hoogmoedig geworden. Onze aarde bestaat voor meer dan 70 procent uit water. Ondertussen wonen 70 procent van de Nederlanders – onder het huidige water- en zeepeil – in overstromingsgevoelig gebied. We negeren én ontkennen het. Zelfs al stormt het, regent het met bakken uit de lucht en komt dat bloedhete zeewater gevaarlijk dichtbij. ■

“Suggereren dat Nederland niet geraakt wordt is volksverlakkerij”

Mounir Samuel is onder meer politicoloog, journalist, auteur, cultureel ondernemer en adviseur. In zijn werk zoekt hij naar concrete oplossingen voor grote vraagstukken als duurzame systeemverandering en klimaatrechtvaardigheid.

Herken jij desinformatie over het klimaat?

Mario Veen doet onderzoek naar desinformatie over de klimaatcrisis. Hij onderscheidt vijftien verschillende patronen, die iedereen moet leren herkennen. “Net als de basis van klimaatverandering, moeten we ons de basis van klimaatdesinformatie eigen maken.”

TEKST: ESMEE DE GOOYER BEELD: CURVE

Mario Veen voert, online en offline, heel veel gesprekken over klimaatverandering. Als hoofddocent Communicatie in Digitale Transitie bij de Hogeschool Utrecht doet hij onderzoek naar sociale interactie over de klimaat- en ecologische crisis. Een beter klimaatbeleid komt niet van de grond zonder draagvlak, zegt Veen, en daarvoor is weer meer klimaatbewustzijn nodig. “Om dat te stimuleren, moeten we kernboodschappen van de klimaatwetenschap en de gevolgen van klimaatverandering goed communiceren. Maar de mensen die dat doen, worden enorm in de wielen gereden door desinformatie.” Als filosoof is hij geïnteresseerd in hoe mensen een beeld van de realiteit krijgen dat in strijd is met de wetenschap. “Ik heb veel met *flat earthers* gesproken, mensen die geloven dat de aarde plat is. Als je dat vergelijkt met de reacties van klimaatontkenners zie je: het onderwerp is anders, maar de patronen zijn precies hetzelfde.”

Hoe heb je je onderzoek naar klimaatdesinformatie gedaan?

“Een deel was literatuuronderzoek. Er bestaat gelukkig al veel onderzoek naar desinformatie, dat heb ik vertaald naar de context van klimaatdesinformatie in Nederland. En daarnaast doe ik veel, ja, ik noem het maar veldonderzoek. Ik spreek al 2 jaar lang heel veel met klimaatontkenners, uit oprechte interesse. Niet om hun ongelijk te bewijzen, maar om te weten te komen: waar baseren ze zich op? En hoe reageren ze op mijn reacties?” Veen onderscheidt in het eerste deel van

zijn onderzoek vijftien patronen van klimaatdesinformatie, die hij onderverdeelt in drie groepen. Ten eerste: inhoudspatronen, waarbij feiten van klimaatwetenschap ontkend worden, zoals de opwarming van de aarde die door de mens veroorzaakt wordt. De tweede groep zijn procespatronen, waarbij het vooral draait om twijfel zaaien. Daarbij worden tactieken ingezet als cherry-picking en nepexperts opvoeren. Tot slot zijn er vertragingstactieken, zoals het afschuiven van verantwoordelijkheid (‘maar China dan!’) of opgeven (‘er is toch niks meer aan te doen’).

Een deel van je onderzoek was online?

“Ja, ik experimenteerde met online posts waarvan ik dacht dat mensen erop zouden reageren. ‘Dit weten we 100 procent zeker over klimaat’, berichten met die strekking. Het bleek dat steeds dezelfde mensen reageerden, op elk uur van de dag. Er is een kleine groep harde klimaatontkenners die daar echt hun hobby van heeft gemaakt. Als je daarmee in gesprek bent, kun je eigenlijk heel weinig doen. Het is beter om ze te negeren, ook omdat je de boodschap niet per ongeluk verder wilt verspreiden. Arjen Lubach heeft het goed uitgelegd in zijn item *De online fabel-*

tjesfuij. Als je daar eenmaal in zit, kom je er lastig weer uit.”

Het is toch niet altijd een verloren zaak?

“Nee, ook klimaatontkenning kent een schaal. Heel veel mensen zitten ergens in het midden. Die zijn niet voor of tegen, ze twijfelen gewoon. Of denken: het is me allemaal te ingewikkeld. Mijn onderzoek richt zich vooral op hoe we kunnen voorkomen dat iemand in die fuik belandt.”

Hoe doen we dat?

“We moeten mensen weerbaar maken door de kernboodschappen van de klimaatwetenschap te blijven herhalen. Heel kort samengevat: het wordt warmer, dat komt door mensen, we weten dat zeker, het is erg en we kunnen het nog beperken. Als mensen al in de fuik zitten, kun je laten zien waar de desinformatie vandaan komt: dat ze zijn gevallen voor goede marketing. We moeten desinformatie ook zo snel mogelijk leren herkennen. Net als de basis van klimaatverandering moeten we ons de basis van klimaatdesinformatie eigen maken. En als steeds meer mensen die kennis verspreiden, gebeurt er hetzelfde als met roken. Op een gegeven moment dringt het door: hé, roken is echt wel schadelijk.

Die vergelijking maak ik niet voor niets: de fossiele industrie heeft letterlijk de tactiek van de tabaksindustrie overgenomen. Ze wisten uit eigen onderzoek al hoe schadelijk olie en gas zijn voor het klimaat. Maar in plaats van die informatie te delen, gingen ze hun eigen bevindingen publiekelijk tegenspre-

“De fossiele industrie heeft de tactiek van de tabaksindustrie overgenomen”

ken en sponsorden ze denktanks over klimaatdesinformatie. Later, rond het Kyoto-protocol, zijn ze meer overgegaan op twijfel zaaien. Daarna begon de greenwashing en het imago oppoetsen door allerlei sponsoring van academica en cultuur, in die fase zitten we nu. Ze willen klimaatbeleid zo veel mogelijk vertragen. Dat is heel frustrerend, maar uiteindelijk gaan steeds meer mensen naar de wetenschap luisteren en komt dat beleid er toch.

Maar wie moet informatie dan delen, iedereen?

“Mijn grootste hoop ligt bij de professionals. Als je meer impact wil maken, kijk dan wat je kan doen in je werk. In Engeland heb je de slogan: *every job is a climate job*. Neem bijvoorbeeld gezondheidsprofessionals. De huisarts staat in de top vijf van beroepen die het meest geloofd en vertrouwd worden op het gebied van klimaatverandering. Voor veel andere

“Het is een informatieoorlog: wat het meest wordt herhaald, wint”

beroepen zie je dat vertrouwen afhankelijk is van politieke voorkeur, maar bij artsen is dat niet het geval. Zij hebben bovendien een duidelijke boodschap. De klimaatcrisis is de grootste gezondheids-crisis van onze tijd, door bijvoorbeeld luchtvervuiling. Dus is het voor huisartsen belangrijk dat informatie erover goed wordt overgebracht.”

Een andere groep die jij oproept om meer te doen zijn journalisten.

“Journalisten moeten de boodschap vaker herhalen, desinformatie herkennen en erop reageren. Eigenlijk zouden ze elke extreme weersgebeurtenis die gekoppeld is aan klimaatverandering moeten benoemen. Van orkaan Beryl zie de NOS bijvoorbeeld: dit is de grootste, krachtigste orkaan ooit die zo vroeg in het jaar ontstaan is, als gevolg van de

hoge zeetemperatuur. Maar waarom is die zo hoog? Dat komt niet alléén door klimaatverandering, maar zonder klimaatverandering zou het niet gebeuren. Dat moet je uitleggen. Het is een soort informatieoorlog. Wat het meest wordt herhaald, wint.”

Ook wetenschappers hebben een rol. Die worden steeds activistischer.

“Ja, vind je het gek! Ze worden behandeld alsof ze de boel aan het belazeren zijn. Er wordt gevraagd door wie ze dan worden betaald. Het IPCC wordt corrupt genoemd. De PVV en Forum voor Democratie noemen het KNMI een politieke organisatie. De PVV zei letterlijk: “Het KNMI moet zich niet met klimaat bezighouden, ga gewoon het weer voorspellen.” Wetenschappers zien dat hun boodschap niet gehoord wordt, maar die ándere boodschappen worden wel gehoord.

Helaas is het niet voldoende om hun boodschap zo goed mogelijk te verwoorden, ze moeten zich ook voorbereiden op desinformatietactieken. En een van de tactieken is het in diskrediet brengen van de expert. Ook hulpverleners moeten zich voorbereiden, op een agressieve patiënt bijvoorbeeld. Dat is natuurlijk niet waarom ze arts zijn geworden, maar het is wel een realiteit. Bij klimaatwetenschappers gaat het niet om fysiek geweld, maar je zou bijna kunnen zeggen een soort emotioneel geweld.”

Er wordt vaak op de persoon gespeeld. Is dat ook een van de patronen?

“Ja, en dan vaak in combinatie met complotdenken, net zoals bij de *flat earthers*. Iets op de persoon spelen is ook een manier om experts in diskrediet te brengen. Ik ervaar het zelf ook, al valt dat in het niet bij wat anderen meemaken. Men impliceert dat ik voor de *deep state* of voor Poetin werk, ik krijg ook veel mail met complottheorieën erin. We worden tegengewerkt en er is een lobby om klimaatactivisten te criminaliseren. Maar ik krijg ook vaak te horen: ze proberen je het zwijgen op te leggen omdat je een bedreiging bent. En dat doet me goed.” ■

De 15 patronen van klimaatdesinformatie

Inhoudspatronen

De feiten van klimaatwetenschap die worden ontkend:

1. Het wordt warmer
2. Het ligt aan ons
3. We weten het zeker
4. Het is erg
5. We kunnen klimaatverandering beperken

Procespatronen

Desinformatie gebruiken om twijfel te zaaien:

6. Cherrypicking (selectief bewijs kiezen)
7. Complotdenken
8. Drogredenen
9. Nepexperts opvoeren, echte experts denigreren
10. Onrealistische verwachtingen van wetenschap (bijvoorbeeld door onwetendheid over wetenschappelijke consensus)

Vertragingstactieken

Desinformatie gebruiken om klimaatbeleid te vertragen:

11. Verantwoordelijkheid afschuiven
12. Opgeven
13. Nadelen benadrukken
14. Greenwashing promoten
15. Moodsplaining (een ander vertellen hoe die zich moet voelen over de klimaatcrisis, bijvoorbeeld door het te bagatelliseren)

Voor meer informatie en voorbeelden, kijk op: bit.ly/klimaatdesinformatie

In actie/groene gastadressen

HANNEKE TEES

Hanneke Tees zorgt graag voor natuur en mens. Daarom mogen reizigers via het platform Welcome To My Garden hun tent opzetten in haar tuin.

TEKST: CAYA FORMAN BEELD: ROBERT ELSING

“Ik groeide op in Zuidoost-Groningen, waar ik 50 meter de tuin in kon voordat ik bij een achterweggetje kwam en over de landerijen van mijn vader keek. Hij had samen met zijn broer een landbouwbedrijf. Nu woon ik in Amsterdam-West en heb ik een – voor mijn gevoel – postzegeltuin van zo’n 5 bij 10 meter. Fietsende of wandelende reizigers kunnen daar een tweepersoonstentje kwijt.”

Alle ruimte gebruiken

“Ik woon in een groot huis. Het is meer ruimte dan ik nodig heb, daarom heb ik soms een statushouder in huis. Op de bovenste verdieping woont een buitenlandse student die moeilijk woonruimte konden vinden. Een tijd geleden wandelde ik met een vriendin van Maastricht naar Spa en gebruikte ik voor het eerst

we de site van Welcome To My Garden. Daarmee kun je een slaapplek in iemands tuin aanvragen. Ik was meteen enthousiast. Echt tof, dat mensen die lopend of fietsend reizen gewoon een tentje in iemands achtertuin kunnen opslaan. Daar wilde ik mijn tuin ook voor inzetten.

Toen ik trouwde, hebben mijn partner ik elkaar beloofd: ‘Voor ons betekent met elkaar leven, meewerken aan het woonbaar maken van deze aarde in verbondenheid met andere mensen.’ We genieten meer van reizen als we fietsend of lopend onderweg zijn en willen onze ecologische voetafdruk klein houden. Door mensen in onze tuin te laten kamperen, helpen we anderen hetzelfde te doen.”

Slijptol

“Ik vind het belangrijk om voor onze natuur en bodem te zorgen, maar ook voor elkaar. Ik zie dat niet terug in de snelle wereld die we met z’n allen gecreëerd hebben. Als mensen in onze tuin slapen, wil ik dat ze zich thuis voelen. En waar nodig help ik, bijvoorbeeld met een kom warme soep of een fijne douche. Soms gebeuren er grappige dingen, zoals de keer dat twee Franse studenten hun fiets sleutel kwijt waren. We hebben ze opgepikt in Sloten en de volgende dag met een slijptol hun sloten openge maakt, zodat ze verder konden reizen. Die keren dat anderen je uit de brand hielpen: dat zijn vakantie momenten die je bijblijven.” ■

Woorden zaaien, dromen oogsten

Hoe mijn moeder tassen vol boeken naar huis sleepte, blijft een raadsel

Op jonge leeftijd ontdekte ik met mijn zussen Shandra en Sunita de bibliotheek. Daar, tussen de vele boekenrekken, leverde het aanbod bijna altijd keuzestress op. Kwam het door de zweem van boekenmufheid? Die unieke geur hangt alleen in bibliotheken, en zorgt ervoor dat bezoekers in een hogere staat van leeshonger raken. Meer boeken tot je nemen lijkt die te stillen. Op mijn menu stond altijd iets met avontuur, de natuur of het heelal.

Tot een goede keuze komen, deed ik met een stapelmethode. De eerste stapel bestond uit 'absoluut ja' titels. Stapel twee was voor potentiële kanshebbers: niet overtuigend, maar mogelijk toch de moeite waard. Als het tijd was om naar huis te gaan en een van ons ruimte voor meer boeken had, ging mijn moeder daar praktisch mee om. Zo kon er wel eens een jong egoetje gekrenkt worden. Een meisjesboek op mijn naam, daar moest ik niets van hebben. Ach, wat wist ik toen.

Een bezoek aan de bibliotheek op het winkelcentrum Kronenburg in Arnhem

voelde als een uitje. We hadden het thuis niet breed. Een volle, eigen boekenkast was iets wat ik niet kende, maar in de bieb voelde ik me de koning te rijk. Al die boeken die maar lagen te wachten om opgepakt te worden. Mijn fascinatie voor verhalen was een stuk kleiner geweest als mijn moeder ons niet had meegenomen op ontdekkingsreizen naar de bibliotheek. Hoe ze de volle tassen naar huis sleepte – totdat we ze zelf konden dragen – blijft een raadsel.

Als je jonge dierbaren in je omgeving hebt, neem ze dan eens mee naar de bieb. Een eerste kennismaking met boeken is zo begonnen. Om je op weg te helpen, neem ik dit keer een paar kinderboeken door.

Welkom op aarde

Een hartverwarmend prentenboek is *Samen hier* (2018) van Oliver Jeffers. Hij schreef het in de eerste maanden na de geboorte van zijn zoon Harland. "Zo, hallo. Welkom op deze planeet. We noemen haar aarde. Op die grote bol die door het heelal zweeft, daar leven wij. We zijn blij dat je ons hebt gevonden, want het heelal is erg groot. Er is veel te doen hier op aarde, dus laten we beginnen met

een snelle rondleiding." Het boek toont ook diepte inzichten over het leven en de natuur. Oliver heeft een boodschap voor alle leeftijden. Zijn persoonlijke woorden nodigen uit tot verantwoordelijkheid en gemeenschapsvorming. "Nou, dat is onze aarde. Zorg goed voor haar, want we hebben er maar eentje. En als er nog iets is wat je wilt weten...

Het boek neemt je mee naar een wereld waar uitwerpselen smaken naar taart

vraag het me gerust. Ik ben nooit ver weg. En mocht ik even niet in de buurt zijn, dan kun je het altijd aan iemand anders vragen. Op aarde ben je nooit alleen."

Niets hoeft

Een ander kinderboek, geschreven in rijmvorm, is *De NEEhoorn* (2020) van Marc-Uwe Kling en Astrid Henn. Elke zin is rijk aan betekenis. Het prikkelt de verbeeldingskracht en heeft een vleugje

humor. Centraal staat een eigenzinnige eenhoorn, de NEEhoorn. "In de schaduw van de reuzenrozen zonder doornen woont in het Hartenwoud een familie eenhoornen. Het Hartenwoud ligt in het Rijk der Dromen waar de bloemen zo groot zijn als bomen! De stenen van pluche zijn lila-roze-rood en iedereen eet koekjes in plaats van brood. Sinds het bezoek van de feeënkoninkin zijn de wolken gemaakt van suikerspin. Elke dag schijnt de zon en alles is mega, er bestaan geen jagers of eenhoornslagers, want in het Hartenwoud is iedereen vega." Het boek neemt je mee naar een wereld waar uitwerpselen smaken naar taart. Hoe fijn, dat in deze wereld zonder jagers en slagers vega(n) de norm is. Niet dat het boek een moraal heeft. Dat vindt de NEEhoorn – een tikje moralistisch – écht niet nodig.

Vlieg erop uit

In *Coco kan het!* (2019) laat Loes Riphagen je kennismaken met een angstig vogeltje. Coco durft namelijk niet te vliegen. "En als het lukt, dan kan ik samen met mijn vriendjes mooie vormen vliegen. Dat lijkt me leuk! Maar als het niet lukt, dan val ik heel hard op de grond! Mama,

ik blijf gewoon bij jou. Ik kan het niet!" "Natuurlijk kun jij het ook, Coco. Je hoeft alleen maar je vleugels uit te slaan. De rest gaat vanzelf. Probeer het maar!" Vliegen is een prachtige metafoor voor leren. In het begin lukt niet alles meteen, maar dat hoeft natuurlijk ook niet. Het beste wat we kunnen doen is leren fladderen op onze eigen manier.

Als oom lees ik graag voor. Mijn versies zijn net iets spannender. Een boek is ook een fijn verjaardagscadeau voor jonge nichtjes en neefjes. Mijn moeder, Indra Kalloe, liet mij kennismaken met boeken. De duw die mijn verbeeldingskracht toen kreeg, voel ik nog altijd. Het wordt hoog tijd dat iets van mijn verwondering op haar afstraalt. Daarom schrijf ik voortaan onder een pseudoniem. De zaaier van de woorden die ik uitdraag, krijgt daardoor een nieuwe naam; die van mijn moeder. Rakesh Kalloe, aangenaam. ■

Boekenliefhebber Radjan "Rakesh Kalloe" Hanoeman verdiept zich in de wereld van de literatuur. Ga mee op reis en zie hoe de natuurlijke wereld en boeken samenkomen.

Cultuurtips

Workshops

AMBACHT IN BEELD FESTIVAL

Werk je het liefst met je handen en geef je je creativiteit graag de ruimte? Op het Ambacht in Beeld Festival kun je kiezen uit tientallen workshops en demonstraties. Op 21 en 22 september op de NDSM Loods in Amsterdam-Noord, wel eerst inschrijven via de website.

Kunst SOILS

De reizende groepstentoonstelling *Soils* toont hoe kunstenaars uit verschillende delen van de wereld zich op hun eigen manier verbinden met de bodem: de grond waarop we leven. Hoe zorgen wij voor onze grond, zoals de grond ook voor ons zorgt? Tot 24 november te zien in het Van Abbemuseum, Eindhoven.

Podcast ANIMAL

Sam Anderson, schrijver bij *The New York Times Magazine*, is een groot verteller en dierenliefhebber. Zijn ontmoetingen met dieren staan centraal in deze zesdelige podcast. Aan de hand van kleine en grote verhalen – van de grenzeloze liefde van een kind voor diens eerste huisdier tot massa-uitsterving door de klimaatcrisis – reflecteert hij op de plek die mensen innemen in de wereld.

Documentaire DE WILDE NOORDZEE

De Noordzee kent een enorme rijkdom aan natuur, maar is tegelijkertijd een van de drukste zeeën ter wereld. Hoe ziet dat eruit onder water? *De Wilde Noordzee* laat die spanning zien. Van de makers van *De Nieuwe Wildernis*. Vanaf 12 september in de bioscoop.

Bioboeren in de abdij

Bij de herbestemming van de Leuvense Abdij van Park is veel ruimte gegeven aan verschillende initiatieven in de biolandbouw. Daarmee blaast het norbertijnenklooster een lange agrarische traditie nieuw leven in.

TEKST EN BEELD: TOON LAMBRECHTS

Heverlee, net buiten het Belgische Leuven. De laan richting de Abdij van Park voert al snel weg van de drukte van de stad. Eenmaal voorbij de poort op het binnenplein ontvouwt de abdij zich in al haar grootsheid. De kerk op de heuvel, de watermolen, een imposant wagenhuis... Kortom, een werk van eeuwen.

De Abdij van Park ademt geschiedenis. Opgericht in 1129 op verzoek van Godfried de Eerste, graaf van Leuven, groeide het norbertijnenklooster in de middeleeuwen uit tot een machtige abdij. De tweede helft van de 18de eeuw bracht echter rampspoed, toen eerst de Oostenrijkse en later de Franse machthebbers de abdij in beslag namen. De norbertijnen wisten in 1801 hun klooster opnieuw in handen te krijgen. Tijdens de verwoesting van Leuven in de eerste dagen van de Eerste Wereldoorlog bleven de gebouwen gespaard. Maar het aantal monniken daalde door de jaren heen, en het kloosterleven verstilde gestaag.

Agrarisch erfgoed

Aan de ingang van het provisorienhuis, ooit het economische hart van de abdij, wacht pater Filip Noël mij op, gekleed in een wit-

te habijt. Noël is een van de vier norbertijnen die vandaag nog in de Abdij van Park wonen. “Een uitzonderlijke plek”, vertelt hij, “want geen enkele abdij in België is zo goed bewaard gebleven. Maar de abdijsamenleving is niet meer wat die ooit geweest is. Onze orde kon het niet meer opbrengen een dergelijk patrimonium te onderhouden, laat staan te restaureren. Daarom is er een goede samenwerking gegroeid tussen de norbertijnen, de stad Leuven en de Vlaamse overheid, met als doel de plek een nieuwe, waardevolle invulling te geven.” Op de abdijskerk na is de restauratie van de Abdij van Park ondertussen voltooid. De gebouwen hebben stuk voor stuk een nieuwe bestemming gekregen, met PARCUM – het museum en expertisecentrum voor religieuze kunst – als blikvanger.

Maar de Abdij van Park was, net als andere kloosters, niet enkel een plek van gebed en contemplatie. Abdijsamenlevingen hebben hun wortels in de feodaliteit, nog voor de opkomst van de steden. In die agrarische samenleving speelden ze een centrale rol; abdijsamenlevingen waren grote landbouwondernemingen met uitgestrekte landerijen in hun bezit. De Franse Revolutie maakte

Pater Filip Noël

een einde aan de positie van de abdij als grootgrondbezitter, maar landbouw bleef belangrijk voor de werking van het klooster, vertelt Noël. “Op deze plek is sinds de vroege middeleeuwen continu geboerd. Tot in de jaren negentig was er nog een broeder die zich over de boerderij en de kloostertuin ontfermde. Dat was toen al kleinschalig, en op een gegeven moment is men ook daarmee gestopt.”

Een groot deel van het terrein herinnert nog aan het rijke verleden van de Abdij van Park als landbouwonderneming. De tiendenschuur waar in vroeger tijden de belasting van pachters en boeren in natura werd opgeslagen, het melkhuisje en de stallen, de watermolen, de visvijvers, de kloostertuin en de weilanden rondom de abdij. Niet alleen voor de abdij zelf maar ook voor dit agrarisch erfgoed moest men op zoek naar een nieuwe bestemming. Uiteindelijk is daarbij een duidelijke keuze gemaakt voor biologische landbouw. Het terrein wordt nu beheerd door verschillende biobedrijven en een opleiding voor bioboeren: Landwijzer. “Die keuze past binnen de oeroude traditie van kloosters als vernieuwers in de landbouw”, zegt Noël. “We wilden op een zinvolle manier voeding aanbieden. Lokaal, met een korte keten en kleinschalig, met aandacht voor het welzijn van land en dieren.”

Bidden en boeren

Kloosters werden vaak gesticht op onontgonnen gronden. Het ontbossen en draineren van natte gronden was letterlijk monnikenwerk. Kloosterordes hadden de menskracht en kennis om op grote schaal nieuwe gronden rijp te maken voor landbouw. Ook de Abdij van Park werd opgericht op een natte, beboste plek, die door de eeuwen heen werd omgevormd tot vruchtbare landbouwgrond.

“Ora et labora, bid en werk. Dat was de regel die Benedictus van Nursia, de grondlegger van het Europese kloosterleven, vooropstelde”, vertelt Noël. “En werken betekende in die tijd:

Oprichter Tom Troonbeekx

boeren. Landbouw is daarmee een essentieel onderdeel van onze kloostertraditie. Abdijen waren plekken waar nieuwe technieken ontwikkeld werden. De monniken hebben hier in de Abdij van Park bijvoorbeeld vier visvijvers aangelegd, die ze via een ingenieus kanalenstelsel konden vullen en laten leeglopen. Bijzonder knap gedaan.”

Waardevol werk

In de monumentale schuur op het binnenplein huist tegenwoordig Hoeve Winkel De Wikke. De biowinkel verkoopt groenten die door het gelijknamige tuinbouwproject worden geteeld in de voormalige abdijschuur, een zacht glooiende, ommuurde lap grond achter de schuur en de koeienstallen. In de winkelrekken van De Wikke liggen ook zuivel, vlees en graanproducten van BoerEnCompagnie, bier dat gebrouwen is in de abdij en enkele producten van biobedrijven uit de omgeving.

De Wikke is een initiatief van de organisatie Wonen en Werken die verschillende projecten in de sociale economie beheert. De tuinbouwers van De Wikke telen in de kloostertuin zo'n zestig verschillende soorten groenten.

Vrij uitzonderlijk, vertelt coördinator Koen Van den Bergh. “Een traditionele boer houdt het meestal bij enkele gewassen. De diversiteit aan groenten in onze tuin vraagt meer handwerk, want automatiseren gaat moeilijk. Maar het vermindert de gevoeligheid voor ziektes en plagen. Iedere plant heeft zijn eigen biotoop, en die biotopen houden elkaar in evenwicht.”

Het voornaamste doel van De Wikke is mensen die het moeilijk hebben op de reguliere arbeidsmarkt aan een zinvolle baan te helpen, aldus Van den Bergh. De locatie binnen de muren van de Abdij van Park leent zich daar uitstekend voor. “Toen het Leuvense stadsbestuur ons vroeg om een invulling te geven aan de kloostertuin, hoefden we daar niet lang over na te denken. De rustige omgeving in de buitenlucht is ideaal voor onze mensen, die vaak wat minder goed met stress om kunnen gaan. Onze winkel

“Een oogst is geen gegeven, maar een gift”

is door de jaren heen sterk gegroeid en trekt een divers publiek uit Leuven aan. Dat is voor mijn werknemers een sterk en waardevol teken van waardering, om te zien dat de producten die ze telen in trek zijn bij de klanten.”

Band met de samenleving

Langs de vijvers slingert een pad weg van de abdij. Een korte wandeling leidt naar de velden van BoerEnCompagnie, een coöperatieve bioboerderij die werkt volgens het principe van gemeenschapslandbouw, een vorm van samenwerking tussen lokale boeren en burgers. Op de akkers staan lange rijen groenten en fruit te wachten op de oogst, achteraan een varkensstal. BoerEnCompagnie heeft 8 hectaren weide- en akkerland van de Abdij van Park in beheer waarop vijftien koeien grazen.

Oprichter Tom Troonbeeckx begon in 2006 als boer met een eigen tuinbouwbedrijf. “Dat liep behoorlijk, maar ik droomde van een gemengd bedrijf. Dat is gewoon de meest logische vorm van boeren, zeker in de biolandbouw. Reststromen van de ene tak dienen als grondstof in de andere. Zo raakt de kringloop gesloten. Dergelijke boerderijen zijn een uitzondering tegenwoordig. Maar een mens mag dromen natuurlijk.” De droom van een gemengd bedrijf

met zowel tuinbouw, akkerbouw en veeteelt kwam een stap dichterbij toen de Abdij van Park een oproep deed voor het gebruik van de gronden op het terrein. “Ons project sloot het dichtst aan bij hun wens om opnieuw actief aan landbouw te doen. Ik had ondertussen de juiste mensen ontmoet, en door het aanbod van de abdij kon BoerEnCompagnie als gemengd biobedrijf van start gaan.”

Nu grazen de koeien van BoerEnCompagnie op de weilanden en groeit er veevoer op de akkers. De dieren vinden onderdak in de stallen achter de tiendenschuur en het verwerken van de melk gebeurt op het abdijsite. Dat heeft voor- en nadelen, aldus Troonbeeckx. “Het terrein is openbaar, en trekt heel wat volk. Ons werk gebeurt voor de ogen van de bezoekers. Dat heeft zijn waarde. Mensen kunnen van dichtbij zien hoe koeien gemolken worden. Soms komt er ook wel kritiek, want iedereen heeft een mening over boeren, die niet altijd even terecht is. Dat geeft ons de mogelijkheid om uitleg te geven. Ook al heb ik niet elke dag evenveel zin in discussies, toch vind ik het belangrijk om de band tussen landbouw en samenleving weer aan te halen, want die is volledig verloren gegaan.”

Coördinator Koen Van den Bergh

Zorgplicht

“De herbestemming van de landbouwactiviteiten van de abdij is een boeiend verhaal geworden waarbij de puzzelstukjes, elk met hun eigenheid, mooi in mekaar passen”, vindt De Wikke-coördinator Van den Bergh. “Dat De Wikke, BoerEnCompagnie en Landwijzer op hetzelfde terrein gehuisvest zijn, biedt een grote meerwaarde. We delen allemaal een beetje dezelfde filosofie. BoerEnCompagnie kan hier hun producten kwijt, en ik kan een beroep doen op expertise op het vlak van biolandbouw die Landwijzer in huis heeft. En hun cursisten komen op hun beurt weer kijken hoe het er in de praktijk op het land aan toegaat.”

Het vraagt wat verbeelding om, 's morgens vroeg te midden van het centrale plein, de bedrijvigheid van weleer voor de geest te halen. Het religieuze abdijsite is in de seculiere wereld van vandaag nog maar een schaduw van zichzelf. Toch waait er een nieuwe wind door de Abdij van Park, en is er met de nieuwe invulling van de abdijsite gekozen om vooruit te kijken, vindt Filip Noël. “Ook een organisatie als Landwijzer heeft hier een plek gevonden. Zij leiden aspirant-bioboeren op. Het ligt bepaald niet voor de hand om als boer van start te gaan in een sector in volle crisis, maar toch trekt hun cursus heel wat leerlingen. Door het element onderwijs mee te nemen in ons verhaal, is duidelijk ingezet op de toekomst.”

De keuze om op het terrein van de Abdij van Park ruimte te geven aan biologische landbouw is niet alleen ingegeven door de traditie die abdijen als vernieuwers in de landbouw ooit kenden. Er speelt ook een sterk religieus element, vertelt Noël tot slot. “Het is een manier om vorm te geven aan het idee van rentmeesterschap uit de christelijke traditie, geworteld in het scheppingsverhaal. We hebben de aarde gekregen om te bewerken, niet om zelf god te spelen. Een oogst is geen gegeven, maar een gift, en dat vergeten we vandaag de dag wel eens. We zijn niet de eigenaren van de planeet, maar dragen de verantwoordelijkheid om er op een goede manier mee om te gaan, als met een waardevol geschenk.” ■

Oogkleppen af

Onlangs sprak ik met een mede-klimaaktivist over het draconische hoofdlijnenakkoord van kabinet Schoof. Tegen alle verwachtingen in blijft het klimaatbeleid in zekere zin intact. Schoof blijft vasthouden aan het Nederlandse Klimaatakkoord en de Europese klimaatafspraken, zij het met een stevig rechts sausje. Dat zien we bijvoorbeeld terug in de intentie om kerncentrales te bouwen en de vervuilende industrie overeind te houden met zogenaamde maatwerkafspraken. Het klimaatbeleid gaat dus vooral over het overeind houden van onze economische groei door bedrijven vol te stoppen met subsidies. Het gesprek kwam toen op de bezuinigingen op cultuur, onderwijs en internationale solidariteit ('ontwikkelings-samenwerking' is niet mijn woord), en toen viel me iets op. Ook die bezuinigingen lagen deze persoon na aan het hart, maar het tegengaan van klimaatontwrichting werd toch een tandje belangrijker gevonden. Is internationale solidariteit dan zo populair? Onder die noemer wordt toch goed werk geleverd, bijvoorbeeld door fossiele bedrijven te dwarsbomen of door duurzame economische kansen te creëren.

Dit gesprek kan natuurlijk een uitzondering zijn. Het zou tenminste niet de norm moeten zijn binnen de klimaatbeweging: dat iedereen in zijn eigen bubbel zit, alleen maar bezig is met zijn eigen paradepaardje en alleen maar vecht voor zijn eigen belangen. Juist in de strijd tegen het kapitalisme moeten we elkaar steunen. Want ondanks dat internationale solidariteit onder Rutte – dat zal onder Schoof niet anders zijn – steeds meer een handelsmiddel werd, is het essentieel om solidair te zijn met maatschappelijke organisaties, om mensen in nood te steunen, om mondiale problemen op te lossen en een wereld te creëren die harmonieuzer en veiliger is. Kortom, internationale solidariteit. Mijn oproep aan klimaaktivisten: kijk verder dan de groene thema's. Kijk hoe we klimaatontwrichting kunnen stoppen en tegelijkertijd internationale solidariteit kunnen tonen, in woord en daad. ■

Lawrence Cheuk was jarenlang actief als jongere klimaaktivist. Hij was voorzitter van JMA - nu Milieudéfensie Jong - en lid van het Europees jongerenbestuur. Hij zet zich in voor een rechtvaardig klimaatbeleid, inclusiviteit en antiracisme.

Samen eten/Van Tuin tot Bord

Eten is meer dan voeding alleen. *Down to Earth* gaat langs bij volkskeukens, buurtkamers en pluktuinen waar gekookt wordt met respect voor de planeet.

Directeur van Van Tuin tot Bord Elly Janssen

“Nu eet ik tenminste één keer in de week gezond”

Onder de paraplu Van Tuin tot Bord runnen Nijmeegse bewoners buurtmoestuinen met bijbehorende wijkrestaurants. “Soms zingen we onder het koken. Het maakt niet uit als er iemand vals zingt.”

TEKST: MICHEL BUSSINK BEELD: VAN TUIN TOT BORD

Pal naast het wijkgebouw De Schakel in de Nijmeegse jarenszetigwijk Grootstal ligt een groene oase. Een ruig parkje met jonge boompjes, slingerende paden, een jeu-de-boulesbaan en bloemenperken. In het midden een ronde moestuin, omzoomd met een hekwerk van kastanjehouten palen. Daarin groeien rode kolen, tuinbonen, aardbeien, kappucijners, kropsla, rozemarijn, munt en allerlei andere groenten, kruiden en bloemen. De blauwe bloemetjes van het komkommerkruid en de oranje van de Oost-Indische kers worden geplukt door vrijwilliger Sjoekie. “Die gebruiken we voor de garnering”, vertelt de

gepensioneerde kleuterjuf en wijkbe- woonster. Behalve in de tuin werkt ze als gastvrouw in het buurtrestaurant. Wekelijks koken bewoners in De Schakel een maaltijd met producten uit de gezamenlijke moestuin. “Sinds die moestuin heb ik meer contacten in de buurt. Er zijn zelfs fijne vriendschappen ontstaan.”

Voor elk wat wils

Sjoekie brengt de bloemen naar de keuken in het wijkgebouw, waar de voorbereidingen voor de maaltijd in volle gang zijn. Vijf wijkbewoners met kookschorten wassen sla, snijden zoete aardappels en rasp wortels,

onder begeleiding van kok John Carrie. Drie dagen in de week kookt hij in een restaurant in Nijmegen-Oost, op dinsdagen begeleidt hij hier de bewoners bij het koken. “De recepten komen deels uit het restaurant, deels van vrijwilligers en van koks van de andere locaties.” Dat zijn de overige twee wijken van Van Tuin tot Bord. Mede-initiatiefnemer en directeur van Van Tuin tot Bord is Elly Janssen. Na als projectmanager in verschillende Afrikaanse landen te hebben gewerkt, wilde ze zich dicht bij huis nuttig maken: voedsel met sociale doelen verbinden. Door verschillende activiteiten te combineren – moestuinieren, koken, een buurtrestaurant runnen – kan bijna iedereen wel iets leuk vinden om te doen.

Janssen maakte in samenwerking met opbouwwerk en zorgorganisaties een plan. “Hoe krijgen we een divers gezelschap aan tafel, waaronder ook kwetsbare mensen uit de wijken?” Met

geld van het VSBfonds en het Oranjefonds kreeg ze tot nu toe drie Van Tuin tot Bord-locaties van de grond, die later ook gemeentelijke subsidie kregen. “En volgende week gaan we in een vierde wijk proefdraaien.” Met de fondsen worden onder andere de koks en de begeleiders bij het moestuinieren betaald, op freelancebasis. Buurtbewoners doen het grootste deel van het werk, maar een beetje professionele ondersteuning blijkt nodig, vertelt Janssen. “De vrijwilligers vinden het erg prettig dat iemand de boel coördineert. Zo kunnen zij hun eigen ding doen in de moestuin- of kookgroep.”

Behalve ontmoetingen stimuleert Van Tuin tot Bord gezonde voeding. Janssen herinnert zich een deelnemer die vorig jaar zei: “Nu eet ik tenminste één keer in de week gezond.” Dat is winst. De maaltijden zijn vegetarisch, maar om niemand af te schrikken wordt dat niet van de daken geschreeuwd. De moestuinen worden biologisch bewerkt: de tuinvrijwilligers hebben onlangs een cursus gedaan bij Velt, een organisatie die ecologisch moestuinieren promoot. Het buurtrestaurant vult groenten uit de moestuin aan met producten die in Nijmeegse winkels over de datum zijn. De eigen oogst is deels bestemd voor Quiet, een organisatie die in 2013 ontstond met de uitgave van de eerste ‘armoedeglossy’ *Quiet 500*, als tegenhanger van de *Quote 500*. Inmiddels zijn er 13 Quiet Communities die stille armoede proberen te verlichten door hun leden gratis producten en diensten aan te bieden.

Thuiszitten is niks

In de keuken snijdt buurtbewoner Christine zoete aardappelen aan stukken. Behalve met koken, helpt ze ook in de tuin. “Maar ik heb nogal last van mijn rug. Dus ik verzorg vooral de aardbeien die op stahoogte in bakken groeien. Leuk om te koken met dingen die je zelf gezaaid en geoogst hebt.” Bij het aanrecht staat buurtbewoner Joris groenten schoon te maken. “Alleen

hele dagen thuis zitten is niks. Vandaar dat ik naast mijn werk in de dagbesteding graag hier in de keuken werk. Het is gezellig, soms zingen we onder het koken. Het maakt niet uit als er iemand vals zingt”

Nadat ze vaasjes met bloemen op de ronde tafels in de eetzaal heeft gezet, ontvangt gastvrouw Sjoekie de eerste eters. Volwassenen betalen 8 euro voor een maaltijd, voor kleine beurzen is er korting. Kok John vertelt voorafgaand aan de maaltijd de veertig eters wat er op het menu staat. Vooraf zoete aardappelsoep met sinaasappel-gremolata. Daarna gebakken polenta met Italiaanse stoof en gemengde salade. Het nagerecht wordt opgediend door twee internationale

In de moestuin ontstaan fijne vriendschappen

hogeschoolstudenten uit Curaçao en Brazilië, die hier stage lopen. Ze maakten een moes van aardbeien met lange vingers, rabarber en slagroom, gearneerd met de bloemetjes van het komkommerkruid. Vrijwilliger Joris vindt het te druk om tussen de gasten in de eetzaal te zitten en eet daarom met kok John in de keuken. Maar als John na het eten alle collega-koks de zaal in roept, komt hij met een grote lach het applaus in ontvangst nemen. ■

Zoete aardappelsoep met sinaasappel-gremolata

Voor ongeveer 40 personen. OF voor 4: deel dan de hoeveelheden door tien en neem 1 sinaasappel en 1 ui. In plaats van zoete aardappel kun je ook pompoen gebruiken.

Ingrediënten: 8 uien, bol knoflook, 8 el komijnzaad, 1250 g winterwortel, 1250 g zoete aardappel, 6 l groentebouillon, 4 bio perssinaasappels, bosje tijm, 1 kilo rode linzen, olijfolie.

DE GREMOLATA: 1. Rooster de helft van het komijnzaad, vijzel het grof. 2. Rasp de sinaasappels en een teentje knoflook. 3. Meng alles met de tijmblaadjes en een scheutje olijfolie.

DE SOEP: 1. Snijd ui en knoflook fijn, fruit aan met rest van het komijnzaad. 2. Wortel en zoete aardappel schillen en fijnsnijden, meebakken. Voeg bouillon toe. 3. Voeg 2 fijngesneden sinaasappels toe, laat 10 minuten koken. 4. Pureer de soep grof, voeg linzen toe en kook ze gaar. 5. Breng op smaak met zout, peper en extra sinaasappelsap. Dien op met gremolata en een scheutje olijfolie.

Zie downtoearthmagazine.nl/zoete-aardappelsoep voor het hele recept!

ROB VAN HOLTHUIJSEN

Rob Holthuijsen heeft een Natuurkampeerterrein in Leerdam. Als deel van stichting De Groene Koepel verduurzaamt én beschermt hij groene kampeerplekken.

TEKST: CAYA FORMAN BEELD: ROBERT ELSING

“Van oudsher is dit een geriefbosje: een plek waar boeren uit de omgeving hout konden halen en hun zieke, overleden dieren begraven. De vorige eigenaren vormden dit bosje om tot een prachtige plek om te kamperen. Bijna 6 jaar geleden namen mijn vrouw en ik het over. We waren net gestopt met onze drukke banen en wilden ons aan iets nieuws wijden. We overnachtten zelf vaker op een Natuurkampeerterrein, dus dat leek ons een goed plan. Toen we Kampeerbosje Leerdam vonden, waren op slag verliefd.”

Rentmeesters van de natuur

“Een Natuurkampeerterrein is aangelegd met respect voor de natuur. Bij ons vind je een grote diversiteit aan groen. Dat trekt weer veel verschil-

lende soorten dieren aan, van kikkers en ringslangen tot vogels en vlinders. We hebben ook een grote vijver voor regenwateropvang en een moestuin op basis van permacultuur. Ons doel is om het werk van onze voorgangers voort te zetten en ooit door te geven aan de volgende generatie. We zien onszelf meer als rentmeester van de natuur dan commerciële campinghouders.”

Douchewater hergebruiken

“In Nederland spoelen we onze toiletten door met Spa Blauw, wat eigenlijk te gek voor woorden is. Mijn vrouw zocht dus manieren om water te recyclen. Ze ontdekte de Hydraloop: een hightech apparaat dat douchewater reinigt, zodat je het kunt gebruiken voor de wc, wasmachine en het besproeien van de tuin.

We besparen nu 45 procent drinkwater, met onze 4 duizend gasten per jaar is dat veel.

We zijn lid van De Groene Koepel, de stichting achter Natuurkampeerterreinen. Samen met de directeur initieerden we een waterbesparingsproject, waaraan nu meerdere terreinen meedoen. We brengen duurzaamheidsmaatregelen onder de aandacht bij leden en strijden tegelijk tegen bedreigingen voor ons eigen kampeerterrein. We zijn erg bedreven geworden in het voeren van rechtszaken, zoals tegen geluidsoverlast en uitbreiding van bebouwing. Doordat wij dit gevecht voeren, wordt het iets makkelijker voor andere beheerders om hun oase van rust te beschermen. Ze kunnen altijd bij ons terecht voor advies.” ■

Brieven

Wc-papier van bamboe

Bij deze een tip voor Hilde Wijnen en iedereen die het nog niet kent: The Good Roll. Ze maken wc-papier en huis-houdrollen van bamboe en gerecycled oud papier en leveren die af in een kartonnen doos (duurzame levering). En: in plaats van op winst te focussen, investeren ze in betere hygiëne, waterputten, wc's en dergelijke in Afrika. Daar word ik blij van! Ik ben sowieso een bamboe-fan. Shirts van BambooBasics gebruiken ook 0,0 plastic als verpakkingsmateriaal. Er zijn dus wel bedrijven die ook niets van plastic willen weten en het duurzamer doen.

Annerie Wezenberg

Een beetje konijn

Zelden mezelf zo herkend als in het commentaar van hoofdredacteur Carolien Ceton, over een beetje konijn. Als aanhanger van het geschreven woord met al zijn schakeringen en gevoelswaarden heb ik mij vroeger ook altijd verzet tegen berichten over de veel grotere invloed van beelden. Ik wilde het gewoon niet weten, totdat het langzaam

maar zeker wel moest. De combinatie met een soort cijferblindheid is al even herkenbaar. Maar wat zou het zonde zijn als er nu, vanwege dit waardenloze kabinet, geschrapt zou moeten worden in uw zeer leesbare en interessante blad. Dan maar de contributie wat verhogen, zou ik zeggen. Dat is ook het eenvoudigst te berekenen.

Carla Schuddeboom

Oudere generatie: maak plaats!

Onlangs presenteerde Wijnand Duyvendak in Pakhuis de Zwijger zijn nieuwe boek: *Recept voor maatschappelijke verandering*. Interessant, want in deze duistere tijd is verandering meer dan nodig. Graag wil ik ook mijn 'recept' voor maatschappelijke verandering, smaakvol of niet, als ingezonden brief delen: “Oude rotten in het vak: doe een stap terug! Maak plaats voor een jonge en dynamische generatie, die staat te popelen om te strijden voor hún leefbare en rechtvaardige toekomst. Elke tijd heeft immers een nieuwe en passende frisse aanpak nodig. De tijd is nu aangebroken dat jongeren aan zet moeten komen. Aan het eind van de avond verschenen twee jonge strijders voor verandering ten tonele en wat was het gevolg? De zaal werd gevuld met dynamiek, kracht, energie, lef en bezieling, precies de ingrediënten die we nodig hebben om een maatschappelijke beweging in gang te zetten.

Josée van der Veer

Wil je iets kwijt? Schroom niet en schrijf ons. We houden ons het recht voor brieven te selecteren of in te korten. Reageren kan via e-mail: redactie@downtoearthmagazine.nl of per post: Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam.

Bijlo's lijstje

Binnen

Vergeet de openlucht, binnen is het nieuwe buiten! Overdekt vakantie vieren kent vele voordelen. Bijlo zet ze op een rijtje.

- 1 Op de binnencamping stap je zo uit je caravan met blote voetjes in het kunstgras, heerlijk, je bent outdoor en indoor tegelijk.
- 2 Met de gratis airco is 35 graden iets van vroeger! Er is ook een sneeuwhoek om 's zomers te skiën.
- 3 Je kunt met de auto een ijsje gaan halen bij de Drive-in-gelateria, ze hebben daar tiensecondengarantie, langer hoeft je raampje niet open. Is dat het ultieme zomer gevoel, of niet?
- 4 In de Binnenvetter kun je authentiek bbq'en op elektrische kolen.
- 5 In de Binnenloper kun je wandelen met virtuele wolven die geen vlieg kwaad doen.
- 6 Of kom helemaal tot jezelf. Maak een anti-burnoutwandeling met een AI-ezel, die ook echt andersom balkt.
- 7 Vliegeren doe je in Kite Dome, uiteraard met groene wind.
- 8 Of kom naar Allyearspring. Beleef de weerworsteling van de buitenvogels via de webcam. Zie hoe de ooievaarskids de strijd tegen de meiregen verliezen. Huil samen om de langzaam verhongerende kerkuiljongen. Chat met de specht en stuur haar hartjes als het even wat minder loopt met het broedsel.
- 9 In The fall haal je je hart op aan de herfst. Zittend op een comfortabel elfenbankje hoor je hoe de eikels en de regen op het dak vallen. En de bladeren die om je heen naar beneden dwarrelen? Die mag je natuurlijk mee naar huis nemen.

Enjoy the world! Binnen ben je het hele jaar onder de pannen.

DENK JE NA OVER JE TESTAMENT?

FOTO: MARTEN VAN DIJL

Weten jouw dierbaren waar je belangrijke papieren liggen als je er niet meer bent? En wat precies je wensen zijn?

HET PERSOONLIJK DOSSIER HELPT

Ik help je graag om wat moeilijk lijkt, een stukje gemakkelijker te maken. Het geeft een rustig gevoel te weten dat alles goed geregeld is.

Vraag direct het persoonlijk dossier of onze brochure over nalaten aan. Scan daarvoor de QR-code of ga naar milieudefensie.nl/nalaten.

Wil je graag meer uitleg over het belang van een persoonlijk dossier?

Of heb je vragen over het opstellen van een testament? Maak vrijblijvend een afspraak. Of bel tijdens het spreekuur op vrijdagen tussen 10 en 11 uur.

Neem contact op met
Esther Martens:
T 020 5507 424
esther.martens@milieudefensie.nl

